

Obce určené k zániku

Nucené vnitřní migrace v důsledku rozšiřování vojenských cvičišť v českých zemích s důrazem na Moravu v letech 1940–1950. Stav dosavadního bádání¹

► Dana Vedra

*Ať v té víšce na úpatí,
do které naše hlava patří,
sejdeme se opět všichni –
v klidu, lásce, jako bratři.²*

V letech 1940–1945 došlo k vysídlení českého obyvatelstva kvůli vytvoření, popř. rozšíření stávajících vojenských cvičišť. V Čechách se jednalo o zřízení výcvikového prostoru Waffen-SS v oblasti Benešovska, Sedlčanska a Neveklovska a na konci války na Jihlavsku (Střítež) a rozšíření stávajících vojenských prostorů pro potřeby wehrmachtu na Milovicku a v Brdech. Na Moravě byli nuceni opustit své domovy obyvatelé z oblasti zvané Drahanská vrchovina.³ Ta se rozprostírá na území bývalých politických okresů Vyškov, Blansko (t. č. Boskovice) a Prostějov. Německé vrchní velení rozhodlo po zabrání vojenského prostoru ve Vyškově-Dědicích zvaného „Březina“, vzniklého roku 1935, o jeho zásadním rozšíření, což mělo za následek jeden z největších transferů obyvatel na Moravě v době okupace vůbec.

Příspěvek představuje dílčí studii budoucí disertační práce⁴ a klade si za cíl analyzovat dosavadní výzkumy a stav bádání o tématu tzv. nucených vnitřních migrací v českých zemích s důrazem na Moravu. Sleduje zejména metodologické přístupy, hlavní směry bádání a linie výkladů.

1 Studie – recenzovaný odborný článek *Jost* vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

2 Konec básně Aloise Celého z Krásenska otisknuté v publikaci MÜLLER, František. *Krásensko. Dějiny moravské vesničky, vandalsky zrušené německou okupací*. Brno: vl. nákladem, 1946, s. 182.

3 Oblast se nazývá taktéž Drahansko, ve starší literatuře a pramenech se objevují rovněž výrazy Drahanská vysočina, Vyškovská střelnice, Vyškovsko apod. Zřejmě je to dáno skutečností, že nejvíce postižená oblast byla (a stále je) v bývalém politickém okrese Vyškov. Město Vyškov je již tradičním sídlem místní vojenské posádky a vojenské akademie, dnes součást Univerzity obrany v Brně. Újezd funguje do současnosti v prvorepublikových hranicích.

4 Pracovní název disertace je *Sociální a hospodářské aspekty vnitřního odsunu obcí na Drahansku na Moravě a jeho důsledky 1940–1960*. Předpokládaný rok odevzdání a obhájení práce je 2025. V rámci výzkumu budou v následujících letech předkládány a publikovány dílčí výstupy.

Kvantita literatury vztahující se k období druhé světové války a k nuceným přesunům ve střeoevropském prostoru zdaleka převyšuje kvalitu. Lze také vystopovat tendence tradiční pro československou historiografii druhé poloviny dvacátého století, mající v mnoha případech dnešní optikou nevěrohodný charakter na pomezí populárně-naučných textů či literatury faktu (bohužel přejímaný často dodnes). Tento žánr by nebyl problematický jako takový, ale v mnoha případech obsahuje mnohé dezinterpretační nánosy, přebírání informací ze starší literatury bez ověření, tedy i chybných konstruktů a ideologických deformací.

Ačkoli bylo v posledních dvou dekadách vydáno mnoho prací věnujících se těmto specifickým násilným migracím, nevyšla doposud žádná souhrnná studie, jež by sledovala a kriticky zhodnotila vývoj a směr výzkumů těchto specifických transferů českého obyvatelstva a jeho důsledky ve druhé polovině dvacátého století. Lze čerpat z prací věnujících se stejnému období. Pouze někteří badatelé v rámci svých výzkumů provedli taktéž i nezbytnou kritickou analýzu literatury a pramenů.

V posledních dvaceti letech je patrná nová vlna zájmu o téma, doprovázená posuny ve výkladu tématu. Díky mnoha výzkumům nové generace historiků, užívající taktéž interdisciplinární přístupy ze sociologie, etnografie, kulturní antropologie, demografie a ekonomie, se nám začínají dostávat do rukou práce podávající plastický obraz daných událostí, všímající si různých opomíjených dílčích aspektů těchto přesunů. I přes tuto skutečnost se dodnes projevuje patrný vliv dřívějšího marxisticko-leninského výkladového rámce, majícího vyhraněný náhled na historické procesy. Lze tak učinit první pokus všechny dosavadní práce shrnout a analyzovat výsledky jednotlivých dílčích výzkumů.

Problematickým se časem ukázal výběr literatury potřebný k analýze látky. Pokud se objeví téma přemístěných osob či vysídlení obyvatelstva na území Československa, v drtivé většině případů se jedná o odsun početné německé menšiny. V menší míře se může jednat o jiné etnické minority žijící na území Československa v době první republiky, např. Maďary, Rusíny či moravské Charváty, jež po válce potkal zvláště smutný osud.⁵ Mezi další nosná témata se řadí i osídlování území po odchodu německého obyvatelstva nebo obecně obsáhlejší téma osudů tzv. repatriantů.⁶

Předkládaná studie analyzuje základní trendy v českém dějepisectví ve vztahu k otázkám válečného i poválečného vývoje vnitřních nucených migrací jako důsledku vytváření vojenských cvičišť. Dále pátrá po zdrojích syntéz, monografií i studií, ze kterých autoři své hypotézy, výklady a závěry vyvářeli. V neposlední řadě sleduje, zda u jednotlivých autorů byla v minulosti provedena kritika pramenů v této tematické oblasti.

5 Moravští Charváti (také Chorváti) byli po válce odsunuti do obcí severní Moravy a „na rozprach“ do vnitrozemí. Do současných dnů se nám dochovaly pouze topografické názvy jejich bývalých sídlišť na jižní Moravě a tradiční oděv, zpravidla uložený v regionálních muzeích.

6 K problémům terminologie krátce viz KASÍKOVÁ, Jana. *Ať mohou přijíti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947*. Praha: Academia, 2017, s. 55–56; VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009.

Prameny a možnosti jejich užití

Pro hlubší analýzu dílčích interpretací jednotlivých badatelů je nezbytné se nejdříve pozastavit u pramenné základny, představující elementární zdroj informací.

Podstatná část archiválií s celostátním významem je uložena v Národním archivu v Praze. Jedná se především o fondy Úřadu říšského protektora a Úřadu státního sekretáře.⁷ Zde se nacházejí dokumenty k celkovým plánům germanizace, zprávy jednotlivých bezpečnostních složek i mapy s plány k jednotlivým zřizováním cvičišť a k postupu evakuace jednotlivých obcí. Můžeme zde také vystopovat vývoj stanovisek nejvyšších míst v protektorátu i v říši k vybudování jednotlivých cvičišť. Tato stanoviska nebyla často jednotná a ukazovala na značné pnutí mezi jednotlivými složkami okupační moci, německými špičkami ozbrojených složek či mezi různými osobnostmi.⁸

Z těchto archiválií, vzešlých od nejvyšších představitelů nacistického Německa, byly v minulosti publikovány edice dokumentů zabývající se především nacistickou germanizační a sídelní politikou v protektorátu. Vysídlení českého obyvatelstva z důvodů vytvoření či rozšíření vojenských cvičišť se tradičně prezentuje jako jeden z aktů nacistické národnostní politiky uvedený do praxe ještě za války. Starší badatelé (nezřídka se s tím však setkáme i u prací novějších) své výklady opírali o edici dokumentů s příznačně citově zbarveným názvem *Chtěli nás vyhubit*.⁹ Tato edice, vydaná roku 1961 Václavem Králem a Karlem Fremundem, představovala velký pokrok. Přinesla výběr zásadních dokumentů k tématu. Osobnost marxistického historika Václava Krále a jeho ideologicky značně podjaté a překonané výzkumy není třeba blíže představovat.

Po roce 1989 vyšla edice *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů*, vydaná Bořivojem Čelovským.¹⁰ Autor se sám aktivně účastnil bojů na konci války jako příslušník odbojové skupiny Svoboda. Edice se dočkala mnoha vydání a shrnuje dokumenty, projevy a korespondenci předních nacistických představitelů v letech 1933–1945.

Obě edice obsahují rovněž úvodní textovou část stručně popisující politické události předcházející mnichovské dohodě a okupační správu za válečné doby.

7 Národní archiv (dále NA), f. Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, dále f. Úřad státního tajemníka u říšského protektora v Čechách a na Moravě.

8 Jednalo se např. o rozpory mezi prvním říšským protektorem Konstantinem von Neurathem a Karlem Hermannem Frankem. Značné rozpře existovaly taktéž mezi příslušníky SS a velením wehrmachtu. O tom nejnověji více srov. ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS. Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 32–49.

9 KRÁL, Václav; FREMUND, Karel. *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1961.

10 ČELOVSKÝ, Bořivoj. *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*. Ostrava: Sřinga, 1995.

V případě Čelovského edice jsou prezentovány dokumenty a projevy přednesené během celého období německé Třetí říše, které jsou rozděleny dle jednotlivých let. Tento text, tradičně ideologicky zabarvený a nerefluktující nové výzkumy, bohužel vykazuje podobně jako edice starší obdobné expresivní výrazy a závěry s absencí kritických přístupů k jednotlivým dokumentům.

Dalšími fondy uloženými v Národním archivu a použitelnými ke studované látce jsou akta vzešlá z jednotlivých ministerstev. Pro sledované téma můžeme čerpat ze spisové agendy ministerstev vnitra, spravedlnosti, sociálních věcí a zemědělství. Zvláštní pozici zaujímá fond Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu, jenž měl v procesu vysídlování a přidělování pozemků a domů specifickou úlohu. Tyto fondy lze použít nejen pro studium doby okupace, ale taktéž poválečné obnovy obcí a repatriace majetku a osob. Rovněž zde můžeme sledovat vývojové tendence v hospodářství přes období tzv. třetí republiky a po celá padesátá léta dvacátého století, kdy probíhala tzv. socializace venkova. Tyto dokumenty se často zdvojují ve formě oběžníků, směrnic, rezolucí, nařízení a věstníků ve spisech zemských, okresních i místních národních výborů, jež se nacházejí v krajských (oblastních), popř. státních okresních archivech.¹¹ Není bez zajímavosti, že při studiu těchto materiálů se někdy ve zřetelných obrysech ukazuje jakási rivalita mezi jednotlivými úřady, které neměly v době dynamické transformace poválečného Československa jasné dané kompetence.¹²

Písemnosti tvořící základní, výchozí bod pro výzkumy evakuací jednotlivých obcí jsou uloženy v oblastních archivech (v případě Prahy a Čech Národní archiv v Praze, v případě Moravy Moravský zemský archiv v Brně a Slezský zemský archiv). V případě vyškovského vojenského újezdu se jedná o Přesídlovací kancelář Ministerstva vnitra se sídlem ve Vyškově.¹³ Její fond, uložený v Moravském zemském archivu v Brně, podává podrobné informace o samotném procesu vysídlení: od jednotlivých etap, počtu postižených obcí, rodin a jejich sociálního a ekonomického postavení až po detailní evidenci vyplácení náhrad. Dovídáme se o osudech jednotlivých vystěhovalců. Jsou v něm uloženy i doklady činnosti českých

11 Např. Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), Státní okresní archiv (dále SOKA) Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, f. Okresní národní výbor Vyškov; Slezský zemský archiv (dále SZA), SOKA Prostějov, f. Okresní národní výbor Prostějov; f. Místní národní výbor Drahaný, f. Místní národní výbor Bousín atd.

12 Příkladem může být spor mezi Národním pozemkovým fondem a Ministerstvem zemědělství, jenž byl taktéž tématem článku věnujícího se obnově obcí vyškovské střelnice, viz VEDRA, Dana. Forced migration flows in Czechoslovakia due to the building of military grounds in the periodical press. *Individual and Society* [Človek a spoločnosť]. 2022, roč. 25, č. 1, s. 1–21. Dostupné též z: <https://individualandsociety.org/journal/2022/1/forced-migration-flows-in-czechoslovakia-due-to-the-building-of-military-grounds-in-the-periodical-press> [cit. 2022-22-06].

13 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), f. Přesídlovací kancelář Ministerstva vnitra Vyškov, 1940–1945.

protektorátních úřadů a četnictva, které se zásadní měrou aktivně podílelo na organizování samotných přesunů. Přesídlovací úřad s pobočkami v místech, kde se jednotlivé masové přesuny konaly, měl za úkol fakticky zorganizovat vysídlení jednotlivých obcí a rodin, dohlédnout na něj a fyzicky ho provést. Řešil problémy, vyřizoval agendu kolem vyplácení záloh postiženým rodinám a v neposlední řadě poskytoval obyvatelům pomoc při hledání nového domova. To se ukázalo jako problém rostoucí s počtem vysídlenců. Zaměstnanci přesídlovacích kanceláří odváděli v mnoha ohledech vskutku náročnou a nevděčnou práci. V dokumentech lze sledovat nelehkou situaci pracovníků, ocitajících se takříkajíc mezi mlýnskými kameny. Na jedné straně stála vyšší místa (především vojenská správa daného cvičiště, Úřad říšského protektora, protektorátní ministerstva apod.), nutící k provedení jednotlivých vyhlášek a nařízení a ke striktnímu dodržení termínů vyklízení, na straně druhé pak velká masa postižených obyvatel a obcí potýkajících se s celou řadou nečekaných problémů, což vedlo k neplánovaným průtahům. Ač disponovali velmi omezenými prostředky, podařilo se pracovníkům přesídlovacích úřadů plnit úkoly a provést vystěhování obcí v klidu a bez zbytečného násilí, což byl základní požadavek okupačních orgánů.¹⁴

Existence a činnost tohoto úřadu a z ní vzešlé dochované agendy představuje základní pilíř informací pro interpretaci daných přesunů u drtivé většiny badatelů, bohužel velmi často bez kritického komentáře. Některé výzkumy vycházejí pouze z tohoto fondu, často (sic) jediného, na kterém se staví výklad celého procesu evakuace. Místo kritického zhodnocení pramene se nám dostává někdy až banálních informací, jako je například geneze úřadu včetně přejmenování, stěhování, výčtu jednotlivých úředníků nebo popisu způsobu, jakým byla vedena spisová agenda. Podchytil dokumentační hodnotu tohoto pramene se snažilo mnoho badatelů ve svých studentských pracích. Do této kategorie bádání se silně dokumentačním charakterem můžeme zařadit i dosud jedinou vydanou monografii o vyškovské střelnici z pera regionální historičky Dagmar Stryjové a Josefa Mikše.¹⁵ Přesídlovací úřad v Benešově a jeho činnost nejnověji shrnul Tomáš Zouzal. V jedné kapitole své monografie mimo jiné popisuje osudy jednotlivých pracovníků, především vedoucích úřadu.

14 K benešovskému přesídlovacímu úřadu podrobněji viz dvě studie: ZOUZAL, Tomáš. Přesídlovací kancelář ministerstva vnitra se sídlem v Benešově 1942–1945. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*. 2010, roč. 50, č. 2, s. 381–416; ZOUZAL, Tomáš: JUDr. Jiří Šraj: služba českého úředníka mezi roky 1938–1948. *Podbrdsko*. 2013, roč. 20, s. 163–185.

15 Tato práce, značně poplatná době svého vzniku, vychází především z dokumentů tohoto úřadu a popisuje přehledným a jasným způsobem proces vystěhování jednotlivých obcí. O více se autoři ani nepokusili. Pro současné historiky je však vzhledem k celkovému pojetí knihy a přístupu k samotným migracím nepřilíš podnětná. MIKŠ, Josef; STRYJOVÁ, Dagmar. *Ztracené domovy. Germanizační plány okupantů a jejich realizace na Vyškovsku v letech 1939–1945*. Vyškov: Okresní výbor ČSPB, 1987, kap. Opomíjené Dražansko a jeho ohlasy.

Hodnotí jejich působení za okupace a nechybí ani informace o poválečné činnosti.¹⁶ Komparaci těchto dvou úřadů, respektive jejich vedoucích, provedl historik Michal Sejk, který si všímá jejich naprosto odlišných životních osudů.¹⁷

K samotným odsunům a poválečné obnově se dochovaly také informace v místních kronikách jednotlivých obcí. V nemalé míře jsou v nich zastoupeny osobní vzpomínky a rovněž fotografie z doby odsunu, které jsou v těchto knihách vlepny. Kronikáři popisovali jednotlivé události při odsunech nebo pořizovali seznamy přesunutých obyvatel s místem nového bydliště. Tyto pracně sestavené soupisy zatím nikdo nekonfrontoval s oficiálně pořízenými seznamy, které byly průběžně doplňovány a aktualizovány. Výjimku představují diplomová práce Hany Pořízkové¹⁸ a nejnověji bakalářská práce Martina Bitarovce.¹⁹ Důraz se zde kladl i na sociální podporu obyvatel a výpomoc sousedních obcí, kterých se přesuny netýkaly. Občas reflektují i život obyvatel v nových domovech, reakci místních na příchozí apod.

Dalším narativním pramenem k poznání osudů, poválečných poměrů a dobového diskurzu představují sepsané paměti místních významných osobností. Ty bývají uloženy taktéž v okresních archívech či místních muzeích. Jako příklad za všechny může posloužit nepublikovaný pamětní spis obce Lipovce od Vincence Průchy, místního rodáka a významného příslušníka druhého zahraničního odboje. Díky jeho práci se nám dostává mnoho informací i o následujícím dvacetiletém vývoji po skončení války.²⁰

Tyto kroniky či paměti se v některých případech staly podkladem pro práce místních vlastivědných autorů, zpravidla z řad pedagogických pracovníků či kněží, kteří byli sami přímými účastníky těchto přesunů. Výsledkem jsou publikace obsahující jejich vzpomínky na jednotlivé přesuny, mající někdy i přesah do konce čtyřicátých let dvacátého století. V případě Martináskovy práce o Rychtářovu je sledován vývoj obce hluboko do druhé poloviny dvacátého století. Tyto publikace, vydávané zpravidla těsně po válce, obsahují cenné informace a pohledy. Můžeme se v nich v mnoha případech setkat s lidovou lyrickou tvorbou (písňemi, básněmi,

16 ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 101–106.

17 *Zatímco vyškovský přednosta A. Nováček se aktivně podílel na obnově území, jeho protějšek dr. Šrajger byl zatčen a po válce souzen. Samozřejmě to souvisí s jejich činností a mírou loajality nacistickému systému, ale stejně tak by to mohlo svědčit o tom, že na Moravě byla provázanost, respektive vzájemný vztah mezi Němci a Čechy daleko větší než v Čechách, přičemž nemám na mysli kolaboraci, ale výsledek dlouhodobého soužití.* SEJK, Michal. *Germanizace českomoravského prostoru a vznik vojenských cvičišť na Benešovsku a na Vyškovsku*. Brno, 2005. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, s. 78.

18 POŘÍZKOVÁ, Hana. *Poválečná obnova obcí Dražanska (vyklizených za druhé světové války)*. Brno, 2008. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.

19 BITAROVEC, Martin. *Výcvikový prostor „SS-Truppenübungsplatz Böhmen“ a jeho hospodářská správa v letech 1941–1945*. Brno, 2022. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

20 MZA SOKA Blansko, f. rukopis Vincence Průchy *600 let obce Lipovce*, nezprac.

povídkami), která nebyla v případě Moravy odbornou historickou obcí doposud reflektována. Ačkoli se jedná o vydané knihy, lze je řadit do kategorie pramenů vzhledem k autorům jakožto pamětníkům a přímým účastníkům akce. Musíme ale brát na zřetel, že tyto publikace, často sepsané z piety k obětem těchto událostí, představovaly jakousi obžalobu okupační politiky a těch, kteří ji prováděli a podporovali. Měly obhájit politické uspořádání poválečného Československa. V mnoha případech se jednalo o politicky laděná svědectví.

Co se týče Benešovska a Brd, řada badatelů vychází z Paběrků od Bohumila Škorpila.²¹ Takřka ve všech publikacích se užívá i básní Františka Hrubína, jehož rodiče pocházeli z postižených obcí.²²

Zajímavým a zcela ojedinělým pramenem pro poznání a pochopení souvislostí k odsunu obyvatel na Drahansku je osobní korespondence významného rychtářovského rodáka, světoznámého orientalisty a teologa Aloise Musila.²³ Pocházel ze selské rodiny a k zemědělství měl vždy aktivní a pevný vztah, stejně tak i jeho čtyři mladší sourozenci, se kterými vedl po celý život čilou korespondenci a kteří obhospodařovali vlastní usedlosti v Rychtářově, Studnicích a dalších místech. Musil udržoval kontakty i s nejvyššími představiteli československého státu. Psal si s prezidenty první republiky, s ministerskými předsedy a dalšími významnými osobnostmi. Zvláště vřelý vztah ho pojil se zemědělským odborníkem a ministrem Edvardem Reichem a ministerským předsedou Rudolfem Beranem. Z korespondence můžeme vyčíst, jak silný byl vztah drahanských sedláků k rodné půdě, jak hluboce na ně dolehla zpráva o odsunu. Dozvídáme se taktéž o snahách samotného Musila

21 ŠKORPIL, Bohumil. *Paběrky. Reportážní vzpomínky z doby první i druhé světové vojny*. Příbram: B. Škorpil, 1948.

22 HRUBÍN, František. *Řeka zapomnění*. Praha 1946, s. 28–31.

23 Prof. Dr. Alois Musil (1868–1944), významný orientalista, bibliista, cestovatel, etnograf. Je považován za jednoho z největších orientalistů a arabistů přelomu devatenáctého a dvacátého století. Narodil se v Rychtářově v rodině sedláka, i on se za něj považoval po celý život. V letech 1899–1902 (a v dalších letech) podnikl řadu objevných expedic do oblastí dnešní Palestiny, Jordánska, Sýrie a Iráku. Byl autorem mnoha odborných knih, článků, přednášel na Karlově univerzitě i v zahraničí, vydal taktéž řadu beletristických a cestopisných knih. Jeho osobnosti a odkazu se dlouhodobě věnuje Akademická společnost Aloise Musila, jež stále vydává jeho nepublikované práce. Z celé řady monografií se omezím jen na ty nejvýznamnější a nejnovější, relevantní pro výzkum migrací: MUSIL, Alois; JÜNOVÁ MACKOVÁ, Adéla; ŽDÁRSKÝ Pavel; CICHROVÁ Iveta. *Korespondence Aloise Musila II. Alois Musil a rodná hrouda v korespondenci s Edvardem Reichem*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2021. KOTULÁNOVÁ, Renata (ed). *Alois Musil a jeho odkaz. Sborník z konference k 150. výročí narození Aloise Musila konané v Muzeu Vyškovska dne 17. října 2018*. Vyškov: Muzeum Vyškovska, 2018. ŽDÁRSKÝ, Pavel; MUSIL, Alois. *Ze světa islámu*. Praha: Akropolis, 2014. Tato kritická edice Musilových nepublikovaných spisů obsahuje ceněné komentáře od předních českých orientalistů, historiků a religionistů, obsahující i biografické údaje k tomuto autorovi.

u nejvyšších míst o odkladu či vyjmutí některých obcí z odsunu, kdy apeloval na důležitost zemědělství v době války apod.²⁴

Užití narativních pramenů významných osobností pocházejících z oblasti postižené vystěhováním představují specifický druh pramene, jenž nabízí více možností interpretace. Naráží však na subjektivní vnímání autora, což může vést ke zkresleným závěrům. Příkladem dobré praxe je kapitola v knize Tomáše Zouzala čerpající z korespondence baronky Sidonie Nádherné. Po stručném medailonku této mecenášky umění v době první republiky nás uvede prostřednictvím její korespondence do jejích postojů k vystěhování a k jejím pokusům zabránit vyvlastnění jejích pozemků. Všechny snahy se však nakonec ukázaly jako marné.²⁵

Další soubory pramenů relevantních k tématu můžeme nalézt v regionálních či místních paměťových institucích. V případě Čech za všechny jmenujme Muzeum Podblanicka se sídlem v Benešově. *Benešovská expozice byla nacisty uzavřena v roce 1944 a muzeum se již od roku 1942 podílelo na záchraně památek a předmětů z vystěhovaného Neveklovska. Od roku 1945 muzeum zvyšovalo zájem o odlehlé lokality a stalo se paměťovou institucí pro západní Podblanicko. Nově začal po válce pracovat i vlašimský muzejní sbor a od roku 1946 sídlilo okresní muzeum v západním křídle zámku. Zřizovateli obou muzeí byly v 50. letech okresní národní výbory v Benešově a ve Vlašimi. Činnost stále ale zajišťovali dobrovolníci a ve vlašimském Okresním vlastivědném muzeu zůstávala minimální. Přesto začal od roku 1957 vycházet ve spolupráci s okresním archivem v Benešově Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, který Muzeum Podblanicka vydává dodnes, prezentuje se dnes muzeum.*²⁶ V tomto periodiku se se železnou pravidelností objevují články k dílčím aspektům odsunů z této oblasti. Městské muzeum Sedlčany má ve svých prostorách dokonce stálou expozici věnovanou vysídlení regionu.²⁷ Další muzea, která se věnují vysídlení, jsou např. Hornické muzeum v Příbrami a Podbrdské muzeum v Rožmitále pod Třemšínem.²⁸

V případě Moravy můžeme jmenovat regionální muzea Prostějovska, Vyškovska a Blanenska. Specifické místo zaujímá místní muzeum v Senetářově, v jedné z vysídlených obcí. Muzeum věnované tradičnímu perletářskému a knoflíkářskému řemeslu se nachází v malebné historické hospodářské usedlosti. Díky tomu lze nahlédnout

24 Muzeum Vyškovska, Historická podsíbrka, f. Korespondence Aloise Musila. Ve sbírkách se dále nacházejí četné pohlednice a fotografie z vysídlených obcí.

25 Část kapitoly věnované velkostatkářům věnoval právě této osobnosti jakožto majitelce zámku ve Vrchotových Janovicích, jež byly celé vysídlené, T. Zouzal. Viz ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, kap. Vysídlení s erbem, s. 244–251.

26 Srov. Historie muzea. In: *Muzeum Podblanicka* [online]. [Cit. 2022-22-06.] Dostupné z: <https://www.muzeumpodblanicka.cz/o-muzeu/historie>.

27 Srov. *Městské muzeum Sedlčany* [online]. [Cit. 2022-22-06.] Dostupné z: http://www.muzeum-sedlcany.cz/wp/?page_id=185.

28 Srov. *Podbrdské muzeum* [online]. [Cit. 2022-19-09.] Dostupné z: <https://www.podbrdske-muzeum.cz>; *Hornické muzeum Příbram* [online]. [Cit. 2022-19-09.] Dostupné z: <https://web.muzeum-pribram.cz>.

i do hospodářského vývoje sledované oblasti v době před vysídlením a po něm.²⁹ Ačkoli v moravských muzeích není tak silné povědomí o vnitřních přesunech obyvatel jako v Čechách, skrývají ve svých sbírkách předměty, které tyto odsuny dokládají. Pověštinou se zde nachází mnoho fotografií a pohlednic z daných míst, a dokonce i z přesunů a návratů po válce.

Další zajímavý soubor pramenů ke sledovanému tématu se nachází ve sbírkách Historického oddělení Moravského zemského muzea. Vedle nepublikovaných pamětí, seminárních prací a novinových výstřižků zde nalezneme mnoho fotografií a pohlednic zobrazujících samotné stěhování, stav jednotlivých vesnic v době ukončení války a jejich poválečnou podobu.³⁰

Ke studiu poválečné obnovy obcí mohou posloužit situační zprávy a další úřední dokumenty vzešlé z činnosti místních, okresních nebo krajských národních výborů. Ty sledovaly různé aspekty poválečného života. Úřady si vedly zvláštní agendu speciálně k postiženým obcím. Jednotlivými výnosy vlády proběhl postupně složitý proces odškodňování, který byl prováděn příslušnými ministerstvy (zejména Úřadovnou repatričního odboru Ministerstva ochrany práce a sociální péče) a Národním pozemkovým fondem. V Moravském zemském archivu v Brně se nachází fond Zemského národního výboru, kde tvoří zvláštní skupinu spisy o území bývalé vojenské střelnice, repatriaci přestěhovalců, poskytování finančních náhrad, stavebních úpravách a obnově této oblasti.³¹ Ve státních okresních archivech se nacházejí spisy z místních a okresních národních výborů, ve kterých se jednotlivé dokumenty také překrývají. Zpravidla se jedná o hospodářské a sociální záležitosti k obnově obcí. Dozvídáme se taktéž informace o odsunu německých obyvatel z tzv. vyškovského jazykového ostrůvku, který byl od vrcholného středověku do roku 1945 kontinuálně osídlen etnickými Němci. Tato oblast, prvotně nabízená poškozeným z oblasti Dražanska, byla v poválečné době částečně znovuosídlena právě obyvateli z bývalého rozšířeného vojenského prostoru na Moravě, jejichž usedlosti se nacházely v dezolátním a neobyvatelném stavu.³²

Na tento pramen nově se vytvářejících forem samospráv, do té doby zcela neznámých, lze nahlížet ze zajímavého úhlu. Můžeme sledovat celkový proces přeměny

29 Všeobecné informace k senetářovskému muzeu srov. Muzeum. In: *Senetářov* [online]. [Cit. 2022-23-06.] Dostupné z <https://senetarov.cz/muzeum/#obsah>.

30 Moravské zemské muzeum, Historické oddělení (dále MZM HO), fondy S, L, T a B.

31 MZA Brno, f. Zemský národní výbor Brno, ev. č. III-26; V-13, taktéž kart. 265.

32 Tuto premisu potvrzuje i současný výzkum autorky této studie prováděný přímo v terénu. Např. dne 22. 6. 2022 provedla rozhovor s pamětníky, kteří se po válce nevrátili do zničené obce na Dražansku (v tomto případě Krásensku), ale přijali nabídnutou usedlost v jednom z domů ve vyškovském německém ostrůvku po odsunutých Němcích v Komořanech. Zajímavá je skutečnost, že ještě nějaký čas žily obě rodiny v jednom domě, než byla původní rodina odsunuta do Německa. Rozhovor s pamětníkem Oldřichem Šenkýřem (roč. 1930) a jeho sestrou Annou Holubovou, roz. Šenkýřovou, (roč. 1935) z Komořan (původem z Krásenska) dne 22. 6. 2022. Archiv autorky.

krajských, okresních, případně místních samosprávných struktur a osob, které tyto posty zastávaly. Jednou z nosných rovin ve výzkumu vnitřních migrací může být i sledování transformace prvorepublikových samosprávných aparátů a jejich přerod do podoby okupační správy, později akčních revolučních národních výborů a nakonec místních národních výborů. Můžeme si pokládat otázky typu, zda vysídlení a znovuosídlení obcí mělo na daný region zásadní vliv a zda došlo k personální výměně po roce 1945, respektive po únoru 1948. Můžeme také sledovat, jaký důraz byl kladen na rekonstrukci zničeného hospodářství, jakým způsobem probíhala obnova obecních záležitostí a zakládání jednotných zemědělských družstev, které ve sledovaných obcích vznikaly ještě před únorem 1948. Kvůli nedostatku technického vybavení i lidských zdrojů se zde záhy vytvářela družstva, nejdříve stanice technických zemědělských strojů (STS), později i JZD. Ty sloužily v raných padesátých letech jako nástroj propagandy.³³ Můžeme taktéž sledovat plánovaný vývoj okresu a zda byly hospodářské plány plněny.

Pro zkoumání vnitřního fungování vojenských cvičišť a případného vztahu mezi civilním obyvatelstvem a cizím vojenským elementem, jež se zákonitě musely setkávat minimálně na půdě vojenských hospodářských usedlostí,³⁴ mohou posloužit dokumenty uložené ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze (VÚA-VHA).³⁵ V případě Moravy můžeme využít fondy Velitelství výcvikového tábora u Vyškova, dále fondy z posádkového velitelství.³⁶ Otázka je, zda je reálné z těchto materiálů vyčíst nejen samotný chod cvičiště a jeho jednotlivých útvarů, ale také zda se tu mohou nacházet informace dokládající poměr civilního obyvatelstva vůči vojákům, zda se v některých rovinách tyto dvě společenské struktury setkávaly, míchaly apod.³⁷ Pro výzkum českého prostoru se hojně užívá i výpočty pamětníků, kteří v těchto hospodářských jednotkách pracovali.³⁸

Přínosný pramen tradičně představuje dobový tisk. Vedle informací o samotném stavu vystěhování v něm můžeme sledovat i dobový diskurz jak u politiků, kteří

33 Máme doložen příklad vysídlené obce Podivice, ležící uvnitř vojenského cvičiště na Moravě. Po válce byla obec zvláště těžce poškozena. Podivičtí obyvatelé se do deseti let stali příkladným jednotným hospodářským družstvem, plnícím normy až na 109 %, což bylo v dobovém tisku náležitě oslavováno jako příklad dobré praxe kolektivizace. Viz VEDRA, Dana, ref. 12, s. 13–14.

34 V případě Moravy v tzv. komandaturách, na Benešovsku v tzv. SS-dvorech (SS-hof).

35 V literatuře a pramenech se objevují dva termíny. Pro případ benešovského cvičiště se užívá termín „SS-hof“ (SS-dvůr) a v případě zemědělských vojenských statků wehrmachtu se uvádí pojem „Kommandatur“ (česky komandatura).

36 Vojenský historický ústav – Vojenský ústřední archiv (dále VHÚ-VÚA), f. Sbíрка SS a Wehrmacht v Čechách 1945, f. SS- und Polizei Berichte; f. SS Führungshauptamt; f. Stadt Kommandatur Prag; f. Sbíрка „107“; f. Různé německé bezpečnostní složky; f. Varia 1939–1945.

37 Srov. připravovaná studie Tomáše Zouzala (v přípravě do tisku, *Český časopis historický*, pravděpodobně 3/2022).

38 Srov. BITAROVEC, Martin, ref. 19.

prostřednictvím tisku hlásali své programy na poválečné uspořádání, tak u veřejnosti. Poněvadž se jednalo o akci, která byla až do samotného zahájení vystěhovací vedena v tajnosti (vyhlášky byly vydávány až na poslední chvíli a panoval zákaz o plánovaných přesunech hovořit, psát o nich v dopisech příbuzným apod.), v době okupace se dá omezeně opírat o zahraniční tisk. Po skončení války již máme k jednotlivým přesunům v tisku mnoho článků a informací. Byl taktéž vydáván časopis *Osídlování*, který měl všechny osídlelce, především obyvatele obsazující pohraničí po vysídlených Němcích, informovat o veškerém dění. Měl být jakýmsi mluvčím orgánem zastupujícím tuto velkou masu obyvatel.³⁹

Aby byl výčet pramenů úplný, lze se opírat i o výpovědi pamětníků, o orální historii. Jsou nám vyprávěny příběhy rodin, na které můžeme nahlížet jako na typické případy obětí nucených migrací. Setkávají se tu mnohé momenty. Odtud nabytá fakta lze konfrontovat s prameny úředními, doplnit je a rozšířit. Díky těmto specifickým zdrojům informací se zobrazují někdy až překvapivé doposud neznámé skutečnosti. K přesunům v Čechách máme četné rozhovory, dokonce bylo natočeno několik filmových dokumentů.⁴⁰ V případě Moravy byly zachyceny výpovědi pamětníků ve značně omezené míře. Je tedy nezbytně nutné provést sběr dat v terénu, pokud možno v nejbližších letech, poněvadž samotní pamětníci se postupem času zcela vytráčí. Již v současnosti je problematické nalézt osoby pamatující krušná válečná léta. Pokud ještě žijí, zpravidla prožily dané události v dětském věku či v dospívání. Můžeme taktéž čerpat ze zdrojů tzv. druhé či třetí generace přesídlenců, kdy se tradice v rodině ústně předávala. Ovšem jedná se o zdroj, k němuž je třeba přistupovat rezervovaně.

Zvláštním zdrojem poznání k době vysídlení představují památníky v jednotlivých obcích. Vypovídají o samotném vystěhování, ale podávají také obraz o kolektivní paměti, která prošla specifickým vývojem od poválečných let přes období komunistické nadvlády až po období po roce 1989.

Při studiu nucených vnitřních migrací v českých zemích se můžeme rovněž opírat o tzv. nepřímé prameny, dobovou i současnou literaturu a publicistiku tvořenou převážně lidmi s úzkým vztahem k daným obcím či rodinám, kterých se tyto transfery týkaly. Jejich prostřednictvím můžeme sledovat, jakým způsobem se uchovala ústní tradice odsunu a jakým způsobem se připomíná v jednotlivých rodinách a zda je snaha i ze strany místních samospráv tyto nešťastné události připomínat. Jakýsi pokus o komemoraci podal David Kovařík ve své přehledové studii *Vojenské újezdy jako dějiště nucených migrací v českých zemích a jejich komemorace*.⁴¹ Text, spíše

39 Více k výzkumu dobového tisku a sledování dobových diskurzů viz komparativní studie VEDRA, Dana, ref. 12.

40 *Městské muzeum Sedlčany* [online]. [Cit. 2022-22-06.] Dostupné z: http://www.muzeum-sedlcany.cz/wp/?page_id=185.

41 KOVAŘÍK, David. Vojenské újezdy jako dějiště nucených migrací v českých zemích a jejich komemorace. *Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1/2021, s. 42–52.

popisný a faktografický, se zaměřuje na příklady různých projevů kolektivní paměti, resp. kulturní paměti, vytvářené přesídlenými obyvateli a jejich potomky. Věnuje se i jednotlivcům a spolkům, které se snaží oblastem *vrátit paměť* a připomínat zdejší události svými aktivitami. Autor se zaměřuje na Čechy. Na Moravě Kovařík žádné výzkumy neprováděl a sám přiznává, že se jedná pouze o jakýsi úvod do celého tématu, který představuje výzvu pro další badatele.

Na závěr nelze nezmínit naprosto neprobádané a zcela opomíjené téma mající v oblasti výzkumů násilných vnitřních migrací významný potenciál. Řeč je o písemnostech uložených v zahraničních archívech. Zde se nabízí nepřeborné množství možností, jakým způsobem a co přesně můžeme v různých fondech sledovat. Nabízí se tu výše zmíněná vojenská stránka cvičiště, jeho chod a vztah k civilnímu obyvatelstvu, personální obsazení, hospodářské a sociální aspekty, vztah německých úřadů k tamějšímu vystěhovavšímu se obyvatelstvu atd. Snad nejpřínosnější informace může poskytnout Bundesarchiv Deutschland v Německu. Dále lze bádát v zemských archívech v Rakousku (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Landesarchiv Niederösterreich St. Polten, Landesbibliothek Niederösterreich; St. Pölten) a sledovat analogickou situaci s vytvořením vojenského cvičiště v Allentsteigu v Dolním Rakousku. Na polském území vzniklo cvičiště SS v Debicy. Potenciální zdroje informací zde představují výzkumy prováděné Instytutem Pamięci Narodowej. Z dalších přínosných archivů jmenujme Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Akt Nowych ve Varšavě a další, oblastní archívy, např. Archiwum Państwowe v Zamości. Můžeme zde sledovat, jaké byly vysídlovací praktiky u cvičišť v těchto zemích v době okupace. Nabízí se zde citelně postrádané komparace jednotlivých migračních procesů v českých zemích se sousedními zeměmi. Poté je možno zjistit, zda měly zdánlivě odlišné procesy stejné mechanismy, a lze tím konceptualizovat celou problematiku. V neposlední řadě přispějí k pochopení příčin a důsledků těchto vnitřních násilných migrací ve středoevropských, potažmo evropských souvislostech, se kterými se můžeme potkávat v různé míře dodnes.

Exkurz do dosavadního stavu výzkumů vnitřních migrací

Migraci obyvatel lze obecně pojímat z několika různých hledisek a tomu také odpovídají i různé vědecké přístupy jednotlivých společenských oborů. Pohlíží se na ni jako na proces, který nezvratně vedl k fatálnímu předělu na starém kontinentu ve druhé polovině dvacátého století. Nikdy v předchozích staletích nebyly provedeny takové přesuny jako právě v době druhé světové války. Toto téma, lákající celou řadu historiků, ať už amatérských, či odborných, naráží na velký problém kvantity, kompenzované často nízkou kvalitou prací. Pojmout veškerou literaturu relevantní k takto širokému tématu není v obsahových možnostech této práce.

Pokus uchopit vnitřní odsuny v širším kontextu výzkumu dějin nucených migrací jako zvláštní typ a politický nástroj ve srovnávací perspektivě zaměřené především

na jeho uplatňování ve východní části střední Evropy můžeme hledat v polské historiografii, kde je výzkum násilných vnitřních migrací nepopíratelně v mnohem pokročilejším stadiu než v Česku. Lze čerpat z příspěvků ze sborníku z konference pořádané Institutem Pamięci Narodowej Wysiedlenia jako narzedzie polityki ludno. V tomto mohou poskytnout pro naše téma přínosné analogické jevy v Čechách a na Moravě příspěvky Isabel Heiemann k vysídlení obyvatel ze Zamošce, dále Andrzeje Gasiorowskeho k vysídlení obyvatel z gdaňského Pomořanska či Sebastiana Piatkowskiego věnující se německé politice vysídlení v generálním gouvernementu.

Zajímavou úvahu přinesl taktěž polský historik Krzysztof Dunin-Wasowicz pod názvem Die nationalsozialistische Okkupationspolitik im Protektorat Böhmen und Mähren und im Generalgouvernement – Vergleichende Überlegungen. Srovnává jednotlivé aspekty německé okupační politiky vůči Čechům a Polákům. Seznamuje badatele se základními faktografickými poznatky k oběma okupačním režimům. Všimá si nejen politických a hospodářských souvislostí, ale věnuje se taktěž jednotlivým aspektům každodenního života a etnickému rozvrstvení obyvatelstva. Předně si všimá postoje samotných okupantů vůči oběma národům, přičemž v případě vysídlení, popř. konečné likvidace Čechů mělo proběhnout vysídlení dále na východ u 50 % obyvatelstva, u Poláků to bylo 90 %. Nicméně práce postrádá kritický poznámkový aparát a s poměry v obou zemích by měla seznámit spíše zahraniční badatele. Je proto nabíledni, aby se o podobnou analogii pokusil i někdo z domácích badatelů.

Jako další publikace relevantní pro pochopení migračních procesů a jejich kořenů mohou posloužit monografie Pavla Poliana *Against Their Will* či lexikonová příručka *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Tato sociologická kompilace autorů z celého světa chápe migrace jako nedělitelnou součást lidské společnosti. Během celé historie lidstva tvoří turbulentní dynamický hnací prostředek ovlivňující vývoj a strukturu společnosti. Díky nim dochází k převrstvení kultur a tím i k reakci na nově přichozí obyvatele, která může mít až extrémní podoby ve formě ať už xenofobie, či naopak naprosto nekritického přejímání kultury imigrantů, formy hospodářství, sociálních struktur apod. Sociologové nepochybně kladou důraz na současný vliv soudobých migrací na společnost, jejíž kořeny kladou do koloniální doby, s jejímiž důsledky se Evropa potýká v současnosti. Dalším faktem při studiu zahraničních prací je, že přístupy tradiční německé historiografie a vědců z anglofonních zemí jsou docela odlišné. Sociologie se zde překrývá mnohem více s historií, než je tomu u badatelů ze střední Evropy. Tyto odlišné přístupy a chápání dějin vycházejí z tradičních škol, ze kterých jednotliví výzkumníci pocházejí.

Přestože miliony Evropanů postižených nucenou migrací během druhé světové války a po ní tvořily různorodé skupiny, pod množstvím osobních osudů se skrývaly určité zákonitosti a společné rysy. Přední rakouský historik Phillip Ther se ve svém výzkumu zaměřuje na tyto procesy a pátrá po kořenech těchto moderních pohybů

obyvatel. Pro sledované téma se ukázala nejpřínosnější pod jeho redakcí vydaná práce věnující se etnickým čistkám v Evropě. Kniha vzniklá z mezinárodní spolupráce předních evropských historiků a věnující se válečným a poválečným migracím se zabývá několika aspekty těchto přesunů. Důraz je kladen na válečnou migraci německých obyvatel způsobenou nacistickou politikou Heim ins Reich. Ta se týkala i Československa (t. č. protektorátu Čechy a Morava) a měla za důsledek osídlování v české a moravské oblasti včetně vojenských záborů. Druhý stěžejní aspekt knihy jsou migrace polského obyvatelstva, které v rámci poválečného uspořádání Evropy probíhaly na území dnešního Polska, Německa a dalších sousedních zemí. Autoři si všímají i migrací Italů, Jugoslávců, Ukrajinců a dalších národů, majících za důsledek podobu Evropy v druhé polovině dvacátého století. Autoři se zamýšlejí nad válečnou zkušeností, která měla za důsledek tyto velké násilné přesuny obyvatel, a její reflexí ve vrstvách paměti. Všímají si taktéž zahraniční politiky československé emigrace na Západě i Východě.

Ther rozděluje etnické čistky do tří velkých vln. První proběhla v letech 1913–1923 v jihovýchodní Evropě. Druhá, zdaleka největší vlna postihla celou střední a východní Evropu v letech 1938–1948. V první dekádě Němci realizovali svůj plán tzv. Lebensraums a tak prováděli etnické čistky. V letech 1943–1948 nepřítel sám aplikoval tento proces kvůli poválečnému uspořádání. V této druhé vlně bylo v Evropě postiženo na třicet milionů lidí, kteří museli trvale opustit své domovy. Třetí migrační vlna nastala po roce 1989 jako důsledek rozpadu Sovětského svazu a Jugoslávie.

Mezi další zahraniční práce reflektující studium migračních procesů patří kniha vydaná v mezinárodní spolupráci s předními evropskými odborníky People on the Move. Pojednává o nucených přesunech obyvatelstva v Evropě za druhé světové války a po ní, zaměřuje se na výzkum polsko-německých migračních vln. Čechy jsou zde zmíněny okrajově nebo v souvislosti s migracemi německé menšiny z československého pohraničí.

Autoři těchto zahraničních publikací si všímají vytváření národů v devatenáctém století a hledají kořeny těchto nacionalistických a panslavistických idejí jako příčiny etnických čistek ve dvacátém století. Sledují především situaci na komplikovaném polsko-německém území, kde byly počty přesunutých obyvatel mnohonásobně vyšší než v případě přesunů v protektorátu. Ther shrnuje, že etnické čistky neměly dobrý dopad na formování polského státu. Etnická homogenita se ukázala být mýtem a snaha o její dosažení měla strašlivé následky.

Násilné vnitřní migrace způsobené potřebami armády na zvýšení kapacit vojenských výcvikových prostorů lze chápat jako součást kontinuálních migračních procesů, které probíhaly v celé střední Evropě. Německá Třetí říše plánovala v rámci svých snah o homogenitu vlastního státu trvalý přesun negermánského etnika daleko do východní Evropy. Obsazená území se měla obsadit tzv. Volksdeutsche, tedy etnickými Němci z různých částí Evropy. Je doloženo, že v případě území

protektorátu (uvádí se dokonce i v případě vysídleného Dražanska) se měli do vyprázdněných obcí nastěhovat Němci z Dobruže. Tento proces je charakteristický pro dobu 1938–1945. Po ukončení války a poražení nacistického Německa nastaly další migrační přesuny, způsobily je dohody o poválečném uspořádání jednotlivých států a odsun německého obyvatelstva do Rakouska a Německa. Literatura vztahující se k této problematice si své autory našla.

Stále se nachází mnohá dílčí témata, která ještě nejsou probádána. Pochopit proces vnitřních migrací je tedy možné přes výzkumy obdobné, věnující se podobnému tématu, a nabízí se taktéž interdisciplinární, popř. transdisciplinární přístupy.

Nejnovější syntéza shrnující dějiny Československa v letech 1938–1945 z pera předních odborníků Jana Kuklíka a Jana Gebharta⁴² se, co se týče vytváření vojenských prostorů a následného vysídlení obyvatel, omezuje pouze na několik odstavců. Výklad čerpá ze starších výše uvedených edic a prací a omezuje se pouze na konstatování, že přesuny byly důsledkem nacistických snah o germanizaci Čechů.⁴³ Pokud se chceme v syntéze dozvědět něco ještě o Vyškovsku, popř. Dražansku, objevíme informace o sovětském výsadku Jermak, postrádající však jakékoli návaznosti či připomínku o obsazených obcích.⁴⁴ Syntéza se obecně zaměřuje na politické, hospodářské a sociální dějiny; stěžejní pozornost je věnována zahraničnímu i domácímu odboji, což koresponduje s hlavními výzkumnými směry obou autorů.

V našem prostředí chybí práce zabývající se metodikou zkoumání migrací českého obyvatelstva. Lze si metodicky pomoci pracemi, které se zabývají vysídlením Němců z Československa, jež se pochopitelně těší mnohem větší pozornosti. Podnětná je v tomto směru studie Milana Skřivánka K metodickým problémům a výsledkům studia českoněmeckých vztahů na území dnešního okresu Svitavy v letech

42 GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země koruny české. Svazek XVb (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2007.

43 *Zastupující říšský protektor jako zastánce rychlého ovládnutí českomoravského prostoru nezapomínal klást důraz na provádění „německé sídelní politiky“ a aktivně prosazoval německou kolonizaci, zvláště pod zámkou budování a rozšiřování vojenských prostorů pro německou brannou moc nebo jednotky SS. Navazoval na starší projekty germanizační politiky vysídlování celých oblastí českých zemí. Již 6. března 1940 byl na poradě všech oberlandrátů stanoven úkol vytvořit tzv. německý zemský most od severu k Praze, což znamenalo poněmčení v prostoru mezi Prahou a Litoměřicemi, dále měla vzniknout „německá přehrada“ vedoucí ve směru Praha–Brno a od Olomouce až k Ostravě, přičemž se předpokládalo její propojení s tradiční německou oblastí na Jihlavsku. Na jižní Moravě zamýšleli nacisté osídlovat oblasti na jih od Brna a tak je propojit s říšskou župou Niederdonau. Kompaktní osídlení českomoravského prostoru českým obyvatelstvem tím mělo být rozdrobeno do menších izolovaných celků, aby bylo v budoucnu snáze asimilováno německým živlem. Tamtéž, s. 55.*

44 Tamtéž, s. 418–420; na s. 586 informace o nasazení jednotek z benešovského cvičiště na potlačení pražského květnového povstání.

1918–1946.⁴⁵ Autor zaujímá značně pesimistický postoj k přístupu a interpretaci dochovaných pramenů ke sledování historických procesů na konci druhé světové války v současné literatuře, která je díky velké oblibě u široké veřejnosti neobyčejně pestrá a komerčně výdělečná.

Pro výzkum přesunu českých obyvatel z důvodu vytváření vojenských cvičišť je třeba dále vycházet z obecných syntéz a prací, které se věnují podobným druhům migrací v Československu. Ty berou tyto procesy jako praktický důsledek plánů germanizace českomoravského prostoru. Dalším důležitým aspektem k zahájení složitých transferů byla potřeba moderních nových cvičišť, která se ukázala – zejména po napadení SSSR Německem a otevření východní fronty – jako naléhavá. Tyto dva aspekty, germanizační a vojenský, se v tomto případě prolínaly. Někteří badatelé se ve svých výzkumech pokoušeli mezi oběma těmito příčinami manévrovat, nejdále z nich došel Michal Sejk. Ve svých závěrech se domnívá, že v případě benešovského prostoru šlo o aspekt především vojenský, přičemž v nemalé míře zde figurovala potřeba bránit značnými silami Prahu. Tento předpoklad se při vypuknutí pražského povstání na samotném sklonku války ukázal správný (nasazení jednotek Wallenstein z tohoto cvičiště). Naopak v případě vojenského prostoru na Moravě zde podle Sejka převážil důvod germanizační. Argumentuje rozvrstvením německého etnika na Moravě, jež z praktického hlediska vykazovalo reálnější předpoklady pro vytvoření tzv. koridoru, kdy se propojením německých jazykových ostrůvků s převážně německými oblastmi měly Čechy obývané oblasti rozdělit a později snáze asimilovat. Dalším z argumentů byla i snaha dosídlení některých obcí z Dražanska besarabskými Němci. Ti se sem měli přestěhovat převážně až po ukončení války, kdy měl být vojenský prostor v mírově době zredukován.⁴⁶

Jednou z největších a nejuznávanějších autorit v tématu nucených migrací ve střeoevropském prostoru je zcela nepochybně německý historik Detlef Brandes. Opírá se o bohatou pramennou základnu, kterou mohl – na rozdíl od pozdějších badatelů – kompletně studovat ještě v době před 21. srpnem 1968, tedy v době možnosti studia v československých archivech. Brandes ve své práci Čechy pod německým protektorátem, která je dodnes považována za nepřekonatelnou práci k československým dějinám v období okupace, nejprve v několika rysech nastínil nacistickou politiku v protektorátu.⁴⁷ Hlouběji se k tomuto tématu vrátil v roce 2015 v publikaci

45 SKŘIVÁNEK, Michal. K metodickým problémům a výsledkům studia českoněmeckých vztahů na území dnešního okresu Svitavy v letech 1918–1946. In: BRANDES, Detlef; IVANIČKOVÁ, Edita; PEŠEK, Jiří (eds). *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava: Veda, 1999, s. 171–182.

46 SEJK, Michal, ref. 17, s. 78–80; srov. SEJK, Michal. Vystěhování jako historické a historiografické téma. In: ŠMERÁK, Václav (ed). *Almanach: Ohlédnutí 1942–2012. Vzpomínky pamětníků na vystěhování obyvatel Neveklovska a Sedlčanska za II. světové války ve středních Čechách*. Krňany: Mezi řekami, 2012, s. 40–43.

47 BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 1999.

Germanizovat a vysídlit – Nacistická národnostní politika v českých zemích.⁴⁸ Zde se podrobně věnuje dílčím aspektům nacistických germanizačních plánů a zasazuje je do obecných souvislostí. Nebojí se porovnat situaci se sousedními okupovanými oblastmi, zejména s generálním gouvernementem na polském území. Brandes se při svých výkladech opírá o svůj mnohaletý intenzivní výzkum podložený archiváliemi ať už z českých, německých, či polských archivů a vynikající znalostí celého období. V neposlední řadě díky snaze o objektivní odstup na jednotlivé jevy přihlíží na tyto dějinné procesy s distingovaností. Jeho závěry dodnes vyvolávají u některých německých i českých historiků značné emoce.⁴⁹ Vysídleným oblastem z vojenských důvodů věnuje celou kapitolu. Brandes čerpá své poznatky z dokumentů kanceláře říšského protektora a státního sekretáře K. H. Franka, kde se prolínaly plány reálné i nakonec nereálné. Čísla zde uváděná se zcela neztotožňují s počty, které vykazují prameny z Přesídlovací kanceláře ve Vyškově či v kronikách. Tuto práci lze nicméně považovat za přehledovou, která seznamuje zájemce o bádání s příčinami a kořeny migrací jako práce výchozí. Taktéž se zde dozvíme základní informace o přesunech obyvatel a dozvídáme se i o dalších nacistických aktivitách v rámci germanizace. Brandesovy práce zaujímají při výzkumu tohoto fenoménu zcela nezastupitelné místo. Ač je k samotným transferům stručný a spíše zobecňující, dozvídá se badatel nezbytné souvislosti, jež předcházely samotným procesům, a zasazuje je do všeobecného rámce.

Ostatní autoři věnující se období protektorátu se odsuny českých obyvatel již tolik nezabývají či velmi okrajově odkazují na Brandesovy práce či výše citované edice. Vnitřní násilné migrace jako nosné téma se neobjevuje jen v pracích historiků, ale

48 BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha: Prostor, 2015.

49 [J]e však přes veškerou německou brutalitu zřejmé, že v protektorátu byla provozována politika umírněnější oproti generálnímu gouvernementu, na obsazených východních územích či v Jugoslávii. Tato politika vycházela z nezbytnosti udržet v chodu zbrojní produkci protektorátu a diktoval jí plán, podle něhož měla být velká část českého obyvatelstva po válce poněmčena. [...] Musel [protektorát] poskytovat říši také pracovní síly, ale vzhledem k důležitosti svého průmyslu pro vedení války ne v tak vysoké míře jako generální gouvernement [...]. Opatření k poněmčování byla podstatně omezena. České obyvatelstvo bylo na rozdíl od polského ušetřeno velkého přesídlování [...]. Frank chtěl zbavit Čechy i pouhých obav z takových plánů. Při omezování některých druhů výroby z důvodu tzv. totální války se proto vyjadřoval v tom smyslu, že ke změnám dochází jen na dobu války, že nebudou nijak národně politicky zneužity. Pokusy o asimilaci Čechů byly v té době omezeny jen na malé skupiny [...], nacionálněsocialistická politika vůči Čechům se od politiky vůči Polákům lišila nikoli svými cíli, nýbrž praxí určenou válečným stavem. V textu Brandes cituje prameny a porovnává jednotlivé případy, např. na s. 482 uvádí: V protektorátu se v podstatě „národnostní politika“ omezila na konvenční metody, jako je podpora německých škol a uzavírání českých, upřednostňování němčin, finanční podpora německých studentů a poněmčování správy i hospodářství. V protektorátu se usadilo jen necelých 9 000 etnických Němců, většina z Dobruže. Byla tu však založena dvě nová vojenská cvičiště a obyvatelé tamějších oblastí byli vystěhováni. Po válce měly být tyto cvičné prostory osídleny Němci a měly tvořit základnu „německého koridoru“ vedoucího přes Prahu a podél česko-moravské hranice. BRANDES, Detlef, ref. 47, s. 481, 352–353.

také u sociologů (Pavel Nešpor⁵⁰, Jiří Pešek⁵¹, Zlatica Zudová-Lešková⁵²), etnografů (Antonín Robek⁵³) a právních historiků (Pavel Maršálek⁵⁴). Jedním z předních odborníků na migrační vlny v Československu je taktéž historik Tomáš Dvořák⁵⁵.

Problematika pohybu a přesunů obyvatelstva je řešena z různých úhlů pohledu a užívají se různé metodologické přístupy. Vznikají tak někdy zajímavé práce, které sice ve většině případů nereflektují hloubku tématu, ale svým faktografickým obsahem a kladením zajímavých otázek podněcují k dalším výzkumům nové badatele především z řad regionálních historiků. Tito v některých případech amatérští badatelé, zabývající se úzkým okruhem témat, disponují díky jistému vztahu k danému regionu či obci hlubší znalostí teritoria. Jako častý prvek může být taktéž použita autentická výpověď žijícího pamětníka v rodině⁵⁶ či tradice podávaná ústně prostřednictvím autora, jak je tomu ku příkladu u Miroslava Buchty z Blanenska.⁵⁷

V devadesátých letech dvacátého století nastala recepce tématu a vytvořily se komise, které měly za úkol mimo jiné pořádat odborná setkání na mezinárodní úrovni a udržovat a vytvářet kontakty mezi jednotlivými pracovišti a odborníky věnujícími se tomuto tématu. Z těchto konferencí vzešlo několik sborníků. Jeden z takových počínů představuje periodický sborník Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, redigovaný Zdeňkem Radvanovským a Josefem Bartošem, obsahující relevantní články a studie. Další sborník, vydaný Detlefem Brandesem, Editou Ivančíkovou a Jiřím Peškem pod názvem Vynútený rozchod, shromáždil výsledky výzkumů k násilným přesunům v rámci střední, východní a jihovýchodní Evropy.⁵⁸

Po roce 1989 se zcela otevřela cesta k výzkumům migračních procesů v zahraničních archivech a literatuře. Začaly se publikovat práce, které nemohly být v předcházejícím režimu vydávány. Snahy o navázání kontaktů a spolupráce mezi odborníky především z Evropy počaly v první polovině devadesátých let dvacátého století, v období, kdy dynamicky rostl zájem o výzkum opomíjených a tabuizovaných témat,

50 PEŠEK, Jiří. Nucené migrace v Československu a z Československa 1938–1989. *Theatrum historiae*. 2010, roč. 7, s. 301–310.

51 NEŠPOR, Zdeněk. České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium. *Soudobé dějiny*. 2005, roč. 12, č. 2, s. 245–284.

52 Výběrové: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, et al. *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015.

53 ROBEK, Antonín. *Lidé bez domova*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1980.

54 MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha: Auditorium, 2012.

55 V našem případě je to především úvodní část práce DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947–1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno: Matices moravská, 2012.

56 POŘÍZKOVÁ, Hana, ref. 18.

57 BUCHTA, Miroslav. Vzpomínka na rozšiřování vojenské střelnice u Vyškova za 2. světové války. In: *Sborník Muzea Blanenska*. Blansko: Muzeum Blansko, 2021, s. 113–124.

58 BRANDES, Detlef; IVANIČKOVÁ, Edita; PEŠEK, Jiří (eds), ref. 45.

mezi něž přesuny obyvatel rozhodně patřily. Roku 1990 vznikla Česko-německá komise historiků, která se stala jakousi zaštitující organizací financující a publikující řadu výzkumů. Primárně se zaměřovala (a stále zaměřuje) na násilné transfery německých obyvatel z českých zemí.

Po knihách, brožurách a propagačních článcích živelně vydávaných během devadesátých let dvacátého století nastala čím dál naléhavější potřeba kritické recepce u tohoto dodnes velmi citlivého tématu. Snaha zaujmout optimální stanovisko vůči vysídleným Němcům a jejich potomkům, konfrontování jejich výzkumů a tradic s českými, diametrálně se lišícími, stále stojí v popředí zájmu nejen historiků, ale především politiků obou zemí. Tento hnací motor, podporovaný mnohými národními i mezinárodními strukturami a fondy, vede mnohé badatele ke zkoumání tohoto nejstěžejnějšího nuceného migračního procesu v Československu ve dvacátém století. Z těchto pochopitelných důvodů tedy dodnes stále dominuje výzkum německého etnika či jiných etnik žijících na území tehdejšího Československa a tematika vojenských újezdů je spíše na okraji zájmu.

V rámci těchto turbulencí probíhaly v druhé polovině devadesátých let dvacátého století různá setkání odborníků, z nichž byly některé příspěvky a závěry publikovány ve sbornících. Za všechny jmenujme třísvazkový sborník k národnostní německé politice redigovaný Jiřím Radvanovským a Josefem Bartošem,⁵⁹ sborník redigovaný Detlefem Brandesem, Jiřím Peškem a Michalou Ivančíkovou snažící se komparovat problematiku se situací ve východní a jihovýchodní Evropě⁶⁰ nebo mezinárodní kolokvium Evropa v letech 1938–1950 z perspektivy nucených migrací, pořádaný v Praze roku 2002.⁶¹

Vedle získání nových faktografických poznatků a navázání kontaktů s odborníky ze zahraničí se otevřely nové pohledy na celý fenomén vyžadující přeshraniční nadhled. Nabídlý se tak přístupy komparativní, tedy srovnávat jednotlivé migrační procesy v evropském prostoru. Pro české historiky jsou v tomto ohledu nejpřínosnější práce německých badatelů a taktéž analogické případy vnitřních odsunů v Polsku.

Nejnovější výzkumy nucených migrací v českých zemích shrnul sborník z konference Nucené migrace v českých zemích ve 20. století.⁶² Ten vyšel ze stejnojmenné

59 RADVANOVSKÝ, Zdeněk; KURAL, Václav (eds). *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*. Ústí nad Labem: Albis International, 1998.

60 BRANDES, Detlef; IVANIČKOVÁ, Edita; PEŠEK, Jiří (eds), ref. 45.

61 Viz PÁNKOVÁ, Lucie. Evropa v letech 1938–1950 z perspektivy nucených migrací. *Český časopis historický*. 2003, roč. 101, č. 1, s. 219–221: Celkově se pražské kolokvium zřejmě do paměti organizátorů i účastníků zapíše jako zajímavé a přínosné – a to hned z několika důvodů. Zasedání přineslo v širokém mezinárodním záběru řadu nových faktografických poznatků [...], opětovně se též potvrdilo, že zkoumaná problematika dosahuje evropského rozměru. To vyžaduje, aby byla sledována v širších souvislostech jak teritoriálních, tak časových a aby byla hodnocena formou evropské komparace.

62 BEDNAŘÍK, Petr; NOSKOVÁ, Helena; MARŠÁLEK, Zdenko (eds). *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018.

konference pořádané roku 2015 v Týnci nad Sázavou. Jak uvádějí sami autoři projektu: *U zrodu stála snaha představit, diskutovat, ohodnotit poznatky z výzkumu problematiky migrací vyvolaných v návaznosti na budování a rozšiřování vojenských cvičišť. Odborníci, převážně z regionálních institucí, v předchozích letech prakticky souběžně pracovali na podobných tématech týkajících se několika výše zmíněných prostorů a chtěli svá zjištění porovnat a zjistit zvláště konstanty a rozdíly v přístupech okupantů při vystěhování civilních obyvatel ke konkrétním oblastem, ale také v reakcích místních protektorátních úřadů a obyvatel samotných. Ambiciózním plánem se stalo zasazení dané problematiky do širšího kontextu vojenských migrací v rámci českých zemí ve 20. století. V průběhu příprav však původní záměr doznal značných změn a výrazného rozšíření, a tak migrace vyvolané vojenskými potřebami a konkrétně výstavbou vojenských výcvikových prostorů byly komparovány s příklady dalších nucených migrací probíhajících v českých zemích ve 20. století, způsobených nejen přímo vojenskými, ale například politickými či ekonomickými důvody, a to na různých úrovních a v různém rozsahu.*⁶³ Sborník reflektuje současné výzkumy násilných migrací v Československu, jež probíhají na různých úrovních, především regionálních i mezioborových, a vyvolal další impulzy k dalšímu novému směřování. Jeho přínos tkví taktéž v publikování nových výzkumů věnujících se doposud neznámým migracím, jako je tomu např. u práce Jiřího Jelínka o odsunu obyvatel z důvodu cvičiště Waffen-SS na Střítežsku u Jihlavy či vystěhování obyvatel z důvodu vytvoření vodního díla Nové Mlýny z pera Emila Kordiovského.

V posledních letech se objevily zajímavé a přínosné práce sledující ekonomické aspekty těchto odsunů a jejich poválečný vývoj. V českém prostředí vzácná a nepříliš oblíbená disciplína kloubící ekonomické teorie s historickými postupy byla před rokem 1989 značně degradována kvůli marxisticko-leninské doktríně. Jednu z prvních (a nutno také poznamenat, že ojedinělých) studií věnujících se hospodářským aspektům poválečné obnovy Dražanská sepsal Antonín Burget, specialista na zemědělské a hospodářské otázky poválečného Československa.⁶⁴ Nová generace českých historiků, mající v některých případech i vítané ekonomické vzdělání, začala svými výzkumy obrodu tohoto opomíjeného interdisciplinárního přístupu, umožňující dialog mezi oběma odlišnými obory. Přinesla tak svěží a neotřelé pohledy na danou skutečnost v daném čase. Příkladem za všechny může být historička a ekonomka Jana Kasíková se svým výzkumem o organizaci a průběhu poválečných repatriantů v letech 1942–1945. Okrajově se zaměřuje na ekonomický aspekt pohybu obyvatelstva z vojenských výcvikových zón.⁶⁵ Kasíková se mimo jiné pozastavuje nad zavedenou terminologií, která si zaslouhuje zvláštní pozornost, poněvadž není v této problematice

63 Tamtéž, s. 7.

64 BURGET, Antonín. K problematice poválečné obnovy Vyškovské střelnice. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea*. 1991/1992, č. 29, s. 241–252.

65 KASÍKOVÁ, Jana, ref. 6.

jasně ukotvená. Pracuje s termíny jako *repatriant*, *navrátilce*, *vysídlenec*, *displaced person* či *osadník* apod.

Ekonomickými aspekty jednotlivých vojenských cvičišť se zabývají také studentské práce Hany Pořízkové. Zaměřuje se na samotný proces vyvlastňování majetků pomocí tzv. trhových smluv a poválečnou hospodářskou obnovu obcí na DrahanSKU, kde se pozastavuje nad dílčími ekonomickými aspekty (problematika tzv. vázaných vkladů, pomoc UNRRA apod.).

Pokus o sondu do hospodaření SS-hofů zakládaných ve vojenském prostoru Benešovska nám předkládá ve své bakalářské práci Martin Bitarovec. Díky těmto výzkumům se otevírá silný potenciál pro další bádání.

Podobně zajímavé jsou nucené migrace z etnografického hlediska, kterým se ze současných historiků věnuje David Kovařík. Ve svém shrnujícím článku o migracích obyvatelstva v důsledku vojenských oblastí ve dvacátém století v Československu je zasazuje do širšího kontextu a sleduje všechny dopady migračních vln v důsledku vzniku vojenských oblastí a jejich podoby kolektivní paměti vysídlelců.⁶⁶

Na začátku letošního roku se uskutečnila mezinárodní konference pořádaná Slovenskou akademií ved v rámci projektu WWII Migration Flows, financovaného Visegrádským fondem. Téma konference se zaměřilo na média jakožto nástroje dobové propagandy. Byl jen v online formě, zúčastnilo se tohoto symposia mnoho výzkumníků z USA, Maďarska, Polska, Rakouska, Česka a Slovenska. Příspěvky a následné přínosné diskuze potvrdily nové možnosti směrů výzkumů, prohloubily poznání dějin migrací z různých pohledů příslušníků jednotlivých států a v neposlední řadě byly navázány cenné kontakty. Souhrn všech příspěvků byl ve formě studií otištěn jako zvláštní číslo recenzovaného elektronického periodika *Individual and Society* (Člověk a společnost), vydávaného Sociologickým ústavem Slovenské Akademie ved.⁶⁷

Benešovské cvičiště SS – specifický fenomén

Je nepopiratelné, že nejdále se dostal výzkum vnitřních migrací obyvatel z vojenských prostorů v Čechách, a to z pochopitelných důvodů. Oproti Moravě tu v době protektorátu fungovala tři vojenská cvičiště, z nichž dvě existovala již za první republiky. Kvůli vytvoření Waffen-SS cvičiště Benešov se zde uskutečnilo i nejvýznamnější a nejrozsáhlejší vysídlení, ke kterému v rámci těchto migrací vůbec došlo.

První přesun proběhl roku 1940 v rámci rozšíření vojenského prostoru Milovicka, který je vůbec nejstarším vojenským cvičištěm u nás (založen roku 1905).

66 KOVAŘÍK, David, ref. 41.

67 SLABOCH, Mathew. Editorial. Post-WWII Migration Flows' special issue 2022. *Individual and Society* [Člověk a společnost]. 2022, roč. 25, č. 1, s. 1–2. Dostupné z: <https://individualandsociety.org/journal/2022/1> [cit. 2022-22-06].

Postihl minimálně osm obcí s téměř 3 000 obyvateli.⁶⁸ Šlo o nejmenší transfer obyvatel a po ukončení války byli odsunutí obyvatelé navraceni zpět do svých domovů. Kvůli umístění cvičiště v hustě zabydlené oblasti byly limity tohoto vojenského prostoru značně omezené. Komplexně se celému tomuto regionu na okraji dolního Pojizeří a části Polabí včetně období okupace a poválečné obnovy věnuje Michal Řezníček.⁶⁹

Vojenský újezd Brdy, vzniklý roku 1927 jako dělostřelecká střelnice, se nacházel v zalesněné neobydlené oblasti v brdském pohoří jihozápadně od Prahy. Po vyhlášení protektorátu byl obsazen wehrmachtem a od roku 1941 bylo zahájeno vysídlení minimálně patnácti obcí s více než 3 500 obyvateli. Transfery obyvatel byly dokončeny ještě během okupace. Obyvatelé z obcí nacházejících se v bezprostřední blízkosti Brd byli však nuceni opustit své domovy ještě jednou, a to v roce 1950. Nejnověji se tomuto vojenskému prostoru a vystěhovaným obcím věnují Jiří Topinka⁷⁰ a Josef Velfl⁷¹.

V obou předchozích případech se jednalo – stejně jako v případě Dražanská – o rozšíření stávajících vojenských prostorů, jež po vyhlášení protektorátu převzaly jednotky wehrmachtu. Menší přesuny se týkaly marginálního počtu obyvatel. Dalším důležitým aspektem těchto přesunů oproti Moravě bylo, že se výše zmíněné přesídlovací akce v Čechách ukončily ještě v době války. V případě vyškovské střelnice se některé obce ani přes četné urgencye nevystěhovaly. Jeden z důvodů těchto nečekaně se protahujících procesů byla postupná komplikovanost s umístěním vysídlenců z posledních etap. Větší vliv na to ale měla jiná skutečnost. Z vrchních míst se od roku 1942 kladl větší důraz na vytvoření a dokončení největšího vojenského výcvikového prostoru na okupovaném území Československa, oficiálně nazvaného SS-Trüppungübungplatz Beneschau (od roku 1943 SS-Trüppungübungplatz Böhmen) u Benešova.

Toto cvičiště představuje specifický fenomén v tématu nucených vnitřních migrací v dějinách okupace českých zemí. V rámci dějin nucených migrací se oprávněně těší stěžejní pozornosti. Výčet všech prací zabývajících se tímto dílčím tématem by

68 Čísla se v jednotlivých zdrojích a pramenech liší. Záleží, zda se badatel zaměřil na dokumenty plánující vysídlení s odhady, či zda čerpal z údajů přesídlovací kanceláře nebo kronik. Mnoho autorů čerpá údaje druhotně. Lze samozřejmě předpokládat, že počty se od sebe mohou v některých nuancích lišit.

69 ŘEZNÍČEK, Michal. Dvojí vysídlení, jeden návrat. Vojenský prostor Milovice v první polovině 20. století. In: BEDNAŘÍK, Petr; NOSKOVÁ, Helena; MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 62, s. 209–216.

70 TOPINKA, Jiří. Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940–1953. In: *Minulostí Berounska: Sborník Státního okresního archivu v Berouně*. Beroun 7, 2004, s. 160–188.

71 VELFL, Josef. Vojenský výcvikový prostor v Brdech v době druhé světové války. In: BEDNAŘÍK, Petr; NOSKOVÁ, Helena; MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 62, s. 150–168.

vydal na samostatnou studii.⁷² V této kapitole se omezím na nejznámější a nejpřínosnější výzkumy a zastavím se u nejnovějších prací.

Přístupy jednotlivých autorů k dílčím otázkám tohoto specifického území, jeho fungování, osobností v něm působících ať už z řad civilních, či vojenských, hospodářského a sociálního chodu, proces vysídlení a znovuosídlení celé oblasti lze taktéž pojímat jako výchozí inspiraci pro badatele zkoumající obdobné procesy na Moravě. V zahraničí lze pozorovat analogické procesy v Polsku, kde bylo vytvořeno cvičiště SS v Debicy. V Rakousku šlo o cvičiště wehrmachtu v Allensteigu.⁷³ V nemalé míře může taktéž přispět ke kategorizaci a konceptualizaci násilných vnitřních migrací ve středoevropském prostoru, který měl důsledky hluboko do druhé poloviny dvacátého století.

Potřeba vybudovat cvičiště pro stále rostoucí a sílící vojenské jednotky elitních úderných sborů SS se probírala v nejvyšších nacistických kruzích hned po zabrání zbytkového území Čech a Moravy v březnu 1939.⁷⁴ Jeho vzniku předcházely značné komplikace včetně odporu u tehdejšího říšského protektora Konstantina von Neuratha. Ten zastával názor, že je nutné zachovat českou zemědělskou i průmyslovou produkci, zejména po přechodu na válečné hospodářství, mající v rámci Třetí říše nezastupitelnou roli. Taktéž kladl důraz na zachování klidu u obyvatel, obávaje se výraznějšího odporu v případě vyvlastnění pozemků a vysídlení. Situace se postupně měnila ve prospěch příznivců založení cvičiště po nástupu Reinharda Heydricha. Politika vůči Čechům se značně přiostrčila, a ačkoli dle nejnovějších poznatků sám zastupující říšský protektor nebyl zpočátku příznivě nakloněn založení cvičiště,⁷⁵ nakonec dal pokyn k jeho vzniku a k následnému rozsáhlému vysídlení.⁷⁶

72 Stav dosavadních výzkumů k cvičišti Benešov shrnul SEJK, Michal, ref. 42.

73 *Neveklavské jednatelství podléhalo pobočce Německé osídlovací společnosti v rakouském Allensteigu, odkud mj. pocházeli Hitlerovi předkové a kde byl roku 1938 také vytvářen výcvikový prostor.* ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 138. V Polsku se jednalo o Truppenübungsplatz der Waffen-SS Debica Heidelberg.

74 *Jednotky SS v protektorátu v menší míře působily a cvičily již od roku 1939, potenciál českých zemí ale skýtal mnohem širší možnost využití. Zatím se zde nacházelo několik strážních a záložních jednotek, které měly za úkol chránit nejdůležitější budovy obsazené německou armádou [...]. Pro cvičení větších jednotek ale organizace SS žádné vlastní místo v protektorátu (a zprvu ani jinde) neměla, a její divize se tak formovaly na cvičištech wehrmachtu. Již na podzim 1939 byly takto využity Brdy, stranou nezůstaly ani Milovice a Vyškov.* ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 33.

75 ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 56: *Heydrich, podobně jako von Neurath, nahlížel na vytvoření vojenského cvičiště kriticky. Třebaže při svém projevu 2. října 1941 o protektorátu vyjádřil, že se tento prostor jednou musí stát německým, [...] realisticky před tímto dlouhodobým cílem upřednostňoval kroky podporující vítězné vedení války. [...] Obavy z hospodářského dopadu a politického neklidu, případně i oslabení vlastní pozice, vedly pravděpodobně Heydricha ke snaze povolit SS během války zabránit jen menší části plánovaného cvičiště. Nelze proto tvrdit, že zásadní význam pro jeho vznik mělo nahrazení von Neuratha Heydrichem.*

76 Podrobněji o jednání a různých stanoviscích tamtéž, s. 20–62.

První vyhláška informující o vystěhování obcí první etapy se vyvěsila v dotčených obcích na jaře 1942 (ve srovnání s vojenským prostorem ve Vyškově přesně rok od dokončení první etapy). Samotné vysídlení proběhlo v pěti etapách a bylo dokončeno v roce 1944.⁷⁷ Vystěhování se týkalo více než 75 obcí nacházejících se v politických okresech Benešov, Sedlčany a Praha-venkov-jih.⁷⁸ Již od počátku plánování i během samotného vysídlování a budování cvičiště procházely plány mnoha podobami, docházelo k různým obměnám a pozměňovacím návrhům. Řešily se například reálné možnosti zabránění dílčích míst a budov jednotlivých významných objektů (např. plicní sanatorium v Prosečnici, otázka kolem zámku Konopiště, vyklizení části města Benešov aj.). Hranice cvičiště se nakonec ukotvily na západní a severní straně s přirozenou hranicí řek Sázavy a Vltavy. Na východě uzavírala vojenský prostor linie shodující se s tehdejší železniční tratí, tvořila ji obce Poříčí nad Sázavou, Bystřice a Olbramovice. Na jihu vedla hranice újezdu částečně tratí Votice–Sedlčany a dále po silnici vedoucí přes Sedlčany do Příbrami. Kraj je poměrně zalesněný a terén mírně zvlněný. I přes blízkost hlavního města platila oblast ve sledované době za spíše uzavřenou, konzervativní, se střední bonitou půdy. Převážně mírně kopcovitý terén nabízel široké možnosti využití vojenského výcviku včetně umístění dělostřeleckých terčů, což se pokládalo za velký klad při hledání vhodného místa pro výcvik SS jednotek, jež probíhalo od počátku okupace.⁷⁹

Vybudování SS cvičiště Benešov doslova na zelené louce mělo za následek nucený transfer kolem 30 000 osob. Nejen že se jednalo o největší přesuny Čechů mající dopad hluboko do okolí cvičiště, ne-li v celém okupovaném českém území, ale roli tu hrál také další, neméně důležitý aspekt. Benešovské cvičiště mělo výjimečné postavení z hlediska správního fungování nejen v protektorátu, ale

77 Jednalo se o etapy označované jako I, Ia, Ib, II, IIb, III, IV a V. Přehledovou tabulku s termíny a počty vysídlených rodin, domů a obyvatel uvádí KOS, Petr, *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!! SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948. Stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011, s. 24. Podrobně se jednotlivým etapám věnuje taktéž ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 91–121, přehledný časový harmonogram viz s. 239. Čísla můžeme nalézt taktéž v Brandesově monografii, kde autor hovoří o pěti etapách, které se dále dělily, srov. BRANDES, Detlef, ref. 47, s. 208–225; srov. též SEJK, Michal, ref. 17, s. 35.

78 *Prostor se rozkládal na území pěti soudních okresů: Neveklov a Benešov (z politického okresu Benešov), Sedlčany a Votice (z politického okresu Sedlčany) a Jílové (z politického okresu Praha-venkov-jih). Obsazeno bylo území celého soudního okresu Neveklov, velké části okresů Sedlčany a Benešov a menší části okresů Votice a Jílové. Podle rozdělení z roku 1960 se jedná o okresy Praha-západ, Benešov a Příbram.* ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 253–254.

79 Petr Kos probírá detailně vojenské aspekty při výběru oblasti, prokládá svůj popis bohatým fotografickým materiálem podrobně mapujícím horizont jednotlivých oblastí, který byl pořízen při průzkumných cestách roku 1939. KOS, Petr, ref. 77, s. 8–13.

i v rámci německých branných sil, poněvadž se jednalo o zónu ve vlastnictví SS jednotek, jež samy tvořily v nacistické legislativě a správě zvláštní element.⁸⁰

Během války se vojenské jednotky SS stále rozšiřovaly. Ačkoli byla budována další SS cvičiště na německém i okupovaném území na východě, benešovské cvičiště zaujímal mezi nimi nejvýznačnější postavení.⁸¹ Byla zde vybudována čtyři učiliště pro školení důstojníků, poddůstojníků i mužstva, jež měla vedle politického školení taktéž provádět vývoj nových technik. Snad nejdetailněji podává informace o vojenské struktuře cvičiště, dislokaci jednotlivých útvarů Petr Kos (viz níže).⁸²

První badatelé se začali tomuto tématu věnovat na konci padesátých let minulého století. Jak bylo uvedeno výše, autoři vycházejí z díla historika Václava Krále, jehož práce dnes nemohou být považovány za plnohodnotný výklad. Lze je považovat spíše za dokumentační, první pokusy k sesbírání paměti a dokladů určených k následné interpretaci.⁸³

V roce 1980 vyšla monografie předního českého etnografa Antonína Robka pod názvem Lidé bez domova. Na rozdíl od ostatních prací vycházejících v době normalizace si všímá procesu vytvoření cvičiště z pohledu vysídlených obyvatel. Předně užívá jako pramen kroniky a – byť v minimálním měřítku – paměti a lidovou tvorbu. Tato práce je však silně poznamenána dobou vydání a lze konstatovat, že mnohé její závěry a přístupy jsou již překonány. Stala se impulzem pro další výzkumy daného tématu s přesahem dnes nazývaných „dějin zezdola“, kulturní antropologie či dějin každodennosti.

Mnoho dílčích prací vycházelo ve Sborníku vlastivědných prací Podblanicka. Mezi nejzdařilejší práce ze sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století se obecně řadí studie historika Stanislava Kokošky. Ten se jako jeden z prvních pokusil o souvislý výklad celého vzniku prostoru. Jako na popud k sepsání studie autor poukazuje na Robkovu monografii. Pozornost je věnována i vojenskému cvičišti samému, popisuje jednotlivé dislokace, jejich úlohu v represivním aparátu. Velká část práce je věnována nasazení jednotek na potlačení partyzánského hnutí na Moravě a především při pražském květnovém povstání. Mapuje postup jednotek SS ze cvičiště na Prahu. Jako první se pozastavuje nad jednotlivými krutostmi, které během

80 Detailně o SS v rámci prací ke cvičišti ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 16–19; srov. KMOCH, Pavel. *Konec pánů Benešovska. SS-Stadt Böhmen, Ortsgruppe der NSDAP Beneschau, Wallenstein a ti druzí*. Praha: Academia, 2021, s. 14, pozn. 3.

81 *Esesácké jednotky se sice formovaly v řadě dalších míst Německa a okupované Evropy, ale cvičiště Böhmen zaujímal do značné míry výjimečné postavení. Kromě běžných úkolů, jako byl výcvik tankových granátníků, sloužilo totiž i k formování a přípravě velitelských a posilových oddílů, protitankových oddílů, ženijních praporů, průzkumných rot apod.* KOKOŠKA, Stanislav. Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945. In: *Sborník vlastivědných prací Podblanicka*, 27, 1986, s. 271–298, s. 274–275; srov. ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 279–345.

82 Vnitřní struktura cvičiště SS a vojenské jednotky včetně všech škol působících v areálu cvičiště detailně viz KOS, Petr, ref. 77, s. 43–72.

83 Viz BITAROVEC, Martin, ref. 19, s. 12–16.

posledních válečných dní byly jednotkami SS napáchány. Autor čerpá i z literatury zahraniční provenience. Práce je z velké části původní, založená na vlastním výzkumu, a je dodnes hojně citována. Autor jasně ukázal vojenskou potřebu vzniku cvičiště a nepřebíral teze z dřívějších prací opakujících výsostnou germanizační potřebu.⁸⁴

V novém tisíciletí počal nový zájem o výzkum Benešovska optikou nové generace historiků, užívajících jiné přístupy a metody. V prvé řadě stále naléhavěji vyvstávala potřeba revidovat předešlé výzkumy prostřednictvím nových skutečností a náhledů k celkové nacistické politice vůči českému obyvatelstvu. Díky nově vytěženým archivním dokumentům, výpovědím pamětníků, terénnímu výzkumu a novému hledání otázek byly výsledky bádání nové generace historiků v posledních patnácti letech nečekaně plodné. Dalo by se říci, že nikdy dříve se benešovský výcvikový prostor a tamní vysídlení obyvatel netěšily takové pozornosti jako v posledních dvaceti letech.

Snad nejzásadnější otázku si položil historik Michal Sejk, který ve své komparativní magisterské práci polemizuje s příčinami vzniku tohoto cvičiště a porovnává dílčí aspekty s vyškovským cvičištěm. Své vyzrálejší úvahy shrnul ve svém příspěvku vydaném roku 2012, kde dále rozvádí stav dosavadních směrů výzkumů a bádání.⁸⁵ Vedle dobré znalosti literatury a pramenů osvětluje i možnosti dalších pohledů a výzkumů na toto téma. Autor prokázal výbornou teoretickou průpravu k tématu a s jeho závěry lze souhlasit.

Nejvíce k tématu přinesly práce historika Tomáše Zouzala, který téma pojal jako *vpravdě životní*.⁸⁶ K výkladu shromažďoval materiál více než deset let. Své dosavadní výzkumy shrnul nejnověji v monografii *Zabráno pro SS*. Lze konstatovat, že až s touto knihou vzniklo první komplexní pojednání o středočeském cvičišti SS. Do centra pozornosti nestaví autor jen armádu a válku, ale všímá si procesu vysídlování obcí, které popisuje v jednotlivých etapách. Je velmi dobře obeznámen s vojensko-politickými souvislostmi. Vzniklo plnohodnotné dílo kladoucí mnoho impulzů k dalším směrům bádání. Zouzal ve svém výzkumu i nadále pokračuje, o čemž svědčí nejnovější studie vydaná v Českém časopise historickém, a chystá se na další knihu.

O pět let dříve vyšla kniha Petra Kose, amatérského historika zaměřujícího se na vojenské dějiny, *Cvičiště Benešov – VSTUP ZAKÁZÁN!!* Autor postavil do popředí svého zájmu samotný výcvikový prostor a jeho technickou stránku. Odvážil se ale zajít dál, a to pod následujícím vysvětlením: *Cvičištěm se za posledních padesát let zabývala literatura poměrně hojně, žel však víceméně pouze z pohledu politicko-sociálního, tedy z pohledu zaměřeného na vlastní vysídlení a osudy obyvatel. Chyběla dosud práce, která by na jednom místě přehledně dokumentárním způsobem a bez příkras popsala stručně celou jeho historii, včetně dnes velmi žádané ryze vojenské kapitoly.*

84 KOKOŠKA, Stanislav, ref. 81.

85 SEJK, Michal, ref. 47, s. 40–43.

86 Předmluva ke knize od Eduarda Kubů: ZOUZAL, Tomáš, ref. 8, s. 9.

*A o to jsem se právě pokusil.*⁸⁷ Kos se staví k tématu, jak to bývá u nadšenců, bez hlubší kritiky. Často přejímá pasáže ze starší překonané literatury. Výběr a užití pramenů je spíše nahodilé než systematické. Autor se neubráníl začátečnickému nadšení při práci s prameny a zjištěnými skutečnostmi dané historické události.⁸⁸ Zcela nepopíratelnou a záslužnou práci vykonal Kos ohledně vyčerpávajícího popisu celého chodu cvičiště, prokládá jej svými technickými znalostmi jednotlivých objektů. Dozvíme se i informace o průběhu školení (rozvrh či plány na bojový výcvik). Kniha je prokládána velkým množstvím fotografií. Můžeme ji považovat za technickou příručku všímající si stavebních a jiných technických parametrů jednotlivých budov cvičiště. Pokud chceme nahlédnout do detailního chodu cvičiště, případně se dozvědět obsah učiva při školení dělostřeleckých jednotek, rozhodně nešlápne vedle, když po této knize sáhne. Kniha se hlásí, stejně jako práce Zouzalova, k literatuře faktu. Jak již bylo uvedeno, pokusy o shrnutí obecných souvislostí jakožto sledování událostí z posledních dnů války jsou slabšího rázu a zde bych byla při interpretaci zvlášť opatrná.

Zvláštní postavení v publikacích o Benešovsku a Neveklovsku zaujímají dva almanachy redigované regionálním historikem a dokumentaristou Václavem Šmerálem.⁸⁹ První byl vydán k slavnostnímu setkání pamětníků při příležitosti sedmdesátého výročí vystěhování obyvatel Neveklovska a dalších obcí. Setkání s odbornou konferencí proběhlo v roce 2012 na půdě Parlamentu ČR. Vedle aktivní účasti tehdejšího předsedy Senátu Parlamentu ČR, starostů jednotlivých obcí, odborných pracovníků a historiků z řad výzkumných a paměťových institucí se zde objevuje zcela ojedinělý prvek: ukázky současné prezentace v daném regionu s přesahy (výstavy, školní projekty, dialog mezi generacemi). Značný prostor se v knize klade taktéž na výpovědi pamětníků. Vedle toho se zde objevují i texty zabývající se komemoracemi u jednotlivých obcí a měst, práce nás seznamuje s projekty, prezentacemi a činnostmi jednotlivých organizací a paměťových institucí v oblasti, které tyto procesy připomínaly.⁹⁰ Jde o výborný počin, na kterém se pracovalo mnoho let a v době, kdy mnoho pamětníků odsunů žilo a své zážitky a výpovědi poskytlo. Dílo představuje kompilaci různých medailonků, pamětí, vzpomínek a odborných i novinových článků. Má přesahy i do současnosti, představuje hmatatelný doklad vzpomínek na události a jejich komemoraci, je rozhodně inspirativní pro případné obdobné počiny, které zvláště v moravském případě citelně chybí. Ačkoli jednotlivé pasáže se od sebe značně liší úrovní jazyka

87 KOS, Petr, ref. 77, s. 5.

88 Tamtéž, s. 55.

89 ŠMERÁK, Václav, ref. 46.

90 *Trvalé připomenutí této významné události má místo také v městském muzeu Sedlčany, kde je umístěna stálá muzejní expozice, r. 2010 doplněná krátkým filmem dokumentujícím vystěhování.* HROCH, David. Vystěhování Sedlčanska za 2. světové války v letech 1943–1945. In: ŠMERÁK, Václav, ref. 46, s. 34. Dále je tu prezentace prací ZŠ Netvořice, na stránkách 108–113 jsou ukázky textů z naučné stezky k vystěhovanému Hradištku.

i celkovou interpretací, přece jen lze knihu považovat za významný počín v této oblasti. Mohla by být inspirací pro stejný projekt i pro moravský prostor. Druhý díl almanachu byl vydán v letech 2021/2022 a představuje pokračování první publikace.⁹¹

Na události bohatou poslední etapu války se zaměřili historici Michal Plavec⁹² a Pavel Kmoch, jehož práce má spíše žurnalistický charakter.⁹³ Publikace disponuje bohatým fotografickým materiálem a četnými biogramy jednotlivých osobností z místních vládnoucích elit jak vojenských, tak civilních, nešetří ani osobnostmi z bezpečnostních složek. Práce vykazuje četné mezery.⁹⁴

Nejnovější výzkumy se zaměřují na ekonomické aspekty samotných cvičišť, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách.⁹⁵ Nejnověji si autorka této studie všímá taktéž mezinárodních souvislostí a dobového diskurzu optikou soudobého tisku.⁹⁶

V době odevzdání rukopisu připravuje Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci se Státním oblastním archivem Benešov a Muzeem Podblanicka konferenci zaměřenou právě na vojenský výcvikový prostor Benešovska a jeho ohlasy v mezinárodním měřítku. Konference proběhne počátkem listopadu roku 2022.⁹⁷ Toto setkání odborníků přinese jistě další impulzy a směry bádání, shrne dosavadní výzkumy a v neposlední řadě vytvoří platformu pro setkání odborníků a badatelů na obdobná témata.

Dosavadní odstavce lze tedy shrnout tvrzením, že i noví výzkumníci stále otvírají nové pohledy a možnosti výzkumů na jinak zdánlivě probádané téma. Na závěr kapitoly si ještě dovoluji převzít citát Michala Sejka, jenž shrnuje přístup ke specifickému fenoménu Benešovska (popř. Neveklovska): *Popsání dějin Neveklovska* [rozuměj Benešovska] je obrovský kus práce. Je to dílo, které ve své úplnosti v tuto chvíli nemůže jedinec dovést do konce tak, aby mohlo být považováno za dlouhodobě platné. Cesta vede přes množství analytických studií na výše zmíněná témata.⁹⁸

91 ŠMERÁK, Václav (eds). *Ohlédnutí II. Vystěhování ze středu Čech mezi Vltavou, Sázavou, Benešovem a Sedlčany. Sborník dokumentů a ukázek prací studentů 1942–2022*. Krňany: Mezi řekami, 2022.

92 PLAVEC, Michal. „Boj proti Bolševismu pokračuje.“ Výcvikový prostor Waffen SS Böhmen v roce 1945 ve světle dešifrovaných depeší. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, roč. 52, č. 1/2, 2018, s. 195–225.

93 KMOCH, Pavel, ref. 80.

94 K této publikaci viz recenze autorky této studie: VEDRA, Dana. *KMOCH, Pavel. Konec páni Benešovska...* In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 19/2021*. Praha: ABS, s. 523–528.

95 V tomto ohledu to dělá nejnověji bakalářská práce Martina Bitarovce, taktéž Zouzal publikoval samostatné studie k hospodářskému chodu cvičiště.

96 VEDRA, Dana, ref. 12.

97 Více informací viz text V listopadu se konala konference... In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [Cit. 2022-06-29.] Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/akce/prijimame-prispevky-na-konferenci-cviciste-ss-bohmen>.

98 SEJK, Michal, ref. 47, s. 43.

Na sklonku války na přelomu let 1944 a 1945 proběhl ještě jeden přesun, který se vzhledem k času a velikosti považuje za marginální záležitost regionálního charakteru. Řeč je o cvičišti Waffen SS ve Stříteži na Jihlavsku. Tento přesun se týkal tří obcí nepřesahujících počet 800 obyvatel. Jednalo se o německy hovořící oblast, tudíž zde nelze polemizovat o germanizačních plánech, jde o motiv čistě vojenský. Tomuto tématu se nejnověji věnoval jihlavský archivář a historik Jiří Jelínek ve výše uvedeném sborníku Nucených migrací, kde publikoval k tomuto tématu studii. Ve svém výzkumu došel k závěru, že vzhledem k době přesunu a nedochovanému archivnímu materiálu nelze v bádání o tomto přesunu pokračovat.⁹⁹

Přehlížené Drahansko a jeho ohlasy

Ačkoli k migracím v Čechách vyšlo toho mnoho, k vyškovskému vojenskému prostoru neexistuje překvapivě takřka nic. Tuto úvodní větu nalezneme v různých obměnách snad ve všech pracích zabývajících se – byť jen okrajově – jediným vojenským cvičišťem na Moravě té doby, za okupace nazývaným Truppenübungsplatz Wischau. Není to tak zcela pravda. Vysvětlení nalezneme na následujících řádcích, kde se podrobně pozastavíme nad jednotlivými pracemi, které se přehlíženým Drahanskem zabývaly. Nejdříve přiblížím tento po benešovském cvičišti druhý největší transfer, jenž proběhl v době okupace.

Vyškovský vojenský prostor Březina vznikl v roce 1935 dle tehdy nového zákona č. 63 z 29. března roku 1935, o vyvlastnění k účelům obrany státu. Rozprostírá se na Drahanské vrchovině, jež pokrývá tři bývalé politické okresy: Vyškov, Prostějov a Blansko (do 1960 se jednalo o politický okres Boskovice). Vojenské cvičiště bylo založeno především kvůli posílení obranyschopnosti země a zvyšujícímu se mezinárodnímu napětí. Pro lokaci nového cvičiště pro potřeby i dělostřeleckých jednotek byly vybrány biskupské lesy s velmi řídkým osídlením. Oblast Drahanska se vyznačuje malými obcemi rozprostřenými v kopcích, jejichž obyvatelstvo se živilo převážně buď v nedalekých průmyslových aglomeracích, či zemědělstvím. Značný počet obyvatel pracoval taktéž v rozlehlých lesích pod vojenskou správou. Avšak i místní dělníci měli k hospodaření malé polnosti, které svépomocí obdělávali. Větší obce nacházející se na jihu a východě Drahanské vrchoviny obsahují ve svých katastrech větší polnosti s jednoznačně velmi kvalitní bonitou půdy. Koneckonců se jedná o již hanácké oblasti. Sami obyvatelé se i díky přilehlým správním městům pokládají za Hanáky, ač ne zcela typické, jaké známe z oblastí dále na východ.¹⁰⁰

Reliéf lesnatého území kopíruje rozhraní Hané a vrchoviny od Stínavy přes Hamry, Žárovice, Prostějovičky, Myslejovice a Ondratice až k Drysicím. Na západní

99 JELÍNEK, Jiří. Cvičiště SS Střížov. In: BEDNAŘÍK, Petr; NOSKOVÁ, Helena; MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 62, s. 183–190.

100 Zde se etnografové neshodují, v odborných kruzích se hovoří ještě o rozhraní Malé Hané a Hané a můžeme se setkat i se samotným topografickým a etnografickým názvem Drahansko.

straně probíhá linie po obcích Repechy, Bousín, Drahaný, Nové Sady, Odrůvky, Studnice, Rychtářov a Lhota. Uvnitř tohoto prostoru se nachází obec Podivice. Na jihu začíná vojenský prostor na úrovni dnešní základny vojenského školství a vojenských cvičišť Kozí Horka u Dědic, dnes součásti města Vyškova. Lesnaté území je od severovýchodu asi 6 km široké, směrem k jihozápadu až 10 km. V současné době tvoří uvedené území Vojenský výcvikový prostor Dědice (VVP Dědice) a lesy mají svěřeny k obhospodařování Vojenské lesy a statky, státní podnik, divize Plumlov. Vrchovinná část, mající víceméně plochý charakter a patřící za okupace do rozšířené části Vyškovské střelnice, byla ohraničena katastry obcí Hartmanic (dnes Niva), Molenburku (Vysočan), Houska, Baldovce, Lipovce, Kotvrdovic, Rogendorfu (dnes Krasová), Jedovnic, Senetářova, Podomí, Ruprechtova a Opatovic u Vyškova.¹⁰¹

Dne 5. září 1940 vydal říšský protektor Konstantin von Neurath výnos o rozšíření německého vojenského cvičiště, což prakticky znamenalo vystěhování 33 obcí na Drahanské vrchovině, které mělo být ukončeno do 31. října 1942. Výnos předpokládal, že vysídlení bude provedeno ve čtyřech etapách. Jak se brzy ukázalo, z řady příčin nebyl tento termín reálný a celý proces se protáhl až do roku 1945.¹⁰²

Oproti jiným přesunům se toto vystěhování nedokončilo. Blížící se fronta, následné boje, poté osvobození našeho území a kapitulace Německa měly za příčinu živelný návrat vystěhovaných obyvatel do jejich v mnoha případech zdevastovaných obcí. Zpočátku, ještě v létě 1945, prosakovaly mezi obyvatelstvem zprávy, že se tehdy rozšířený újezd včetně zabraných obcí ponechá pro potřeby vojska. Proti tomu se zdvihl silný odpor a Ministerstvo národní obrany od těchto plánů velmi rychle upustilo. Hranice cvičiště se vrátila do jeho původních prvorepublikových hranic a do dnešních dnů zde funguje pod správou Armády České republiky se sídlem ve Vyškově-Dědicích.

Mnoho obyvatel se po návratu do svých domovů rozhodlo přijmout nabídku okresních národních výborů (Vyškov a Prostějov), nabízejících náhradní domy a usedlosti s polnostmi v oblastech v tzv. německých jazykových enklávách na Vyškovsku a Konicku. V některých případech zde žijí dodnes obyvatelé pamatující tyto přesuny a jejich potomci.¹⁰³

Provedeme-li důkladnou bibliografickou rešerši a podíváme-li se i do nepublikovaných zdrojů, zjistíme, že i tímto dílčím tématem se zabývalo hned několik badatelů. Máme veřejně přístupné nepublikované diplomové práce, ve kterých se někde

---

101 POŘÍZKOVÁ, Hana, ref. 18, s. 8.

102 MIKŠ, Josef; STRYJOVÁ, Dagmar, ref. 15, s. 45.

103 Tak je tomu na příklad u sourozenců Šenkýřových z Komořan, původem z Krásenska. Jejich dům byl během vojenských manévrů zcela zničen. Jako náhradní dům byl rodině nabídnut dům v Komořanech po vysídlených Němcích. Zajímavé je, že rodina zde žila ještě dlouhou dobu s původními německými majiteli, dokud nebyli vysídleni do Německa v říjnu 1946. Výpověď Oldřicha Šenkýře (roč. 1930) a Anny Holubové (roz. Šenkýřové, roč. 1935) z Komořan, dne 22. 6. 2022.

více, někde méně zdařile snažilo několik studentů pojmut dílčí téma odsunů. Práce od regionálních badatelů, píšících na pomezí populárně-naučné literatury, a především místních kronikářů či pamětníků zase většinou postrádají nezbytnou kritickou průpravu k přístupu k sledované látce, popř. interpretaci pramenů. Nezbyvá než taktéž s jistou dávkou zklamání konstatovat, že i práce vydávané na přelomu tisíciletí vykazují značně tradiční tendence, často i fabulace přejímající dnes již nepoužitelné či překonané práce vydávané v době stalinismu či normalizace.

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, jakési rozhraní mezi pramenem a literaturou představují vlastivědné práce k historii jednotlivých obcí, hojně vydávané po roce 1945. Často se jedná o práce představitelů místní inteligence či kronikáře, přímé účastníky těchto nešťastných událostí. Hned po ukončení války vyvstávala stále naléhavěji potřeba všechny nedávné dynamické události zaznamenat. Tyto práce, mající převážně čistě dokumentační charakter, představovaly jakousi formu memoárové literatury mající za cíl důstojným způsobem připomenout pietu obětí nacistické perzekuce a války. V případě vystěhovaných obcí se taktéž jednalo o jakousi žalobu. V textech se objevují běžné dobové diskurzy mající za cíl obhájit tehdejší poválečné změny v Československu, příznačné pro práce z raného poválečného období, respektive z padesátých let. Autoři příběh často vyprávějí se silně subjektivním prvkem, literárně nadanější prokládají své texty básněmi, písněmi a dalšími doklady lidové tvořivosti, které se vážou i k samotným odsunům. Ty pro dnešní výzkumy představují jeden z nosných pilířů poznání z hlediska etnografického a historie každodennosti. Jejich prostřednictvím můžeme nahlédnout do dobového vnímání místních obyvatel, jichž se násilné migrace týkaly nejbolestněji.

Mezi tyto práce se řadí dílo spisovatele a krásenského faráře Františka Müllera pod názvem *Krásensko – Dějiny moravské vesničky vandalsky zpustošené německou okupací*,¹⁰⁴ publikace o Rozstání a Baldovci od teologa, kněze a učitele dr. Josefa Jančíka¹⁰⁵ či paměti Aloise Zukala Senetářovského o historii Senetářova.¹⁰⁶ Informace k obcím z Prostějovska nalezneme v knize pod redakčním vedením Vojtěcha Přívala, obsahující taktéž informace k jednotlivým vysídleným obcím a průběhu vysídlení.¹⁰⁷ Již z jazyka prací a užití dobově podmíněných subjektivních, často expresivních výrazů je zřejmé, že autoři neměli – jak často také v textech uvádějí – vysoké ambice předložit odborný text. Za cíl považovali zaznamenat jednotlivé aspekty migrací tak, jak si je pamatovali, pro generace příští. Již tyto práce obsahují značnou demagogii. Snaha obhájit nově zavedené pořádky je mimořádně silná. Působí jako obhajoba poměrů, které nastaly v poválečné době. V neposlední řadě lze stopovat i politický

104 MÜLLER, František, ref. 2.

105 JANČÍK, Josef. *Rozstání a Baldovec. Dějiny obce. Grunty, domky a jejich držitelé*. Rozstání: MNV, 1947.

106 ZUKAL SENETÁŘOVSKÝ, Alois. *Historie Senetářova*. Senetářov, 1994.

107 PŘÍVAL, Vojtěch. *Prostějovsko za války. Vzpomínky a dokumenty z let 1939–1945*. [1. díl.] Prostějov: Okresní rada osvětová, 1948.

podtext. Měly blízko k levici a k negativnímu postoji k předmnichovskému politickému zřízení.

Takřka zapomenutou prací je taktéž kapitola v syntéze vydané Vlastivědou moravskou roku 1961 o Vyškovsku, kterou napsali autoři a v poválečné době rovněž vysocí členové Spolku pro obnovu obcí vyškovské střelnice Martin Gryc a Pavel Martinásek.¹⁰⁸ Již v samotném úvodu mohutné syntézy a v oné době úctyhodné práci se popisují značné svízele kolem vydání svazku věnujícího se vyškovskému okresu a nepřímo lze taktéž vystopovat i činnost Muzejního spolku v Brně, který se na vydání práce podílel. Je zřejmé, že oba autoři měli k dané problematice určitě mnoho co říci, otázkou však je, proč jim byly v celkové 495stránkové syntéze věnovány pouze čtyři strany, podávající spíše přehledovou a velmi stručnou zprávu o vystěhování střelnice. Jejich práce nás přehledně a velmi stručně seznamuje s časovým sledem a organizací vyklízecích prací a s číselnými údaji o vyklizeném území, zabraných obcích politického okresu Vyškov a jejich obyvatelstvu. Větší pozornost je věnována poválečnému období. Autoři vyzdvihují nesmírné úsilí přestěhovalců, kterým se přes velké finanční obtíže (k majetkoprávnímu vypořádání došlo až k 31. prosinci 1948) a nedostatek základní mechanizace, osiva, dobytka a dalších prostředků podařilo ve vysídlených obcích obnovit život.

Pavel Martinásek vydal o pět let později mnohem cennější a podrobnější publikaci pod názvem *Paměti obce Rychtářova*.¹⁰⁹ Zde popsal – zcela zřetelně mající dostatečný prostor – samotné odsuny a taktéž následných pětadvacet let vývoje obce. Kniha je proložena vlastními fotografiemi a mapkami. Dalo by se říci, že se jedná o publikaci poněkud pozapomenutou. Obsahuje četná data a fakta, s kterými lze dodnes pracovat, a lze ji tedy považovat i za pramen narativní povahy. Sám Martinásek jakožto člen zastupitelstva a později jednatel Organizace pro obnovu vyškovské střelnice pořizoval fotografie před odsunem, během něj i po něm. Publikace vyšla k 25. výročí osvobození a obsahuje přínosné informace o obnově a fungování jedné z největších a nejvýznamnějších obcí Dražanské vrchoviny.

Jedinou monografií o vystěhování vyškovské střelnice s původními výsledky vlastního výzkumu představuje publikace s poetickým názvem *Ztracené domovy* z pera regionální historičky a kantorky Dagmar Strykové a plukovníka Josefa Mikše z roku 1989.¹¹⁰ Autoři vycházejí z fondů Přesídlovací kanceláře ve Vyškově, jednotlivých národních výborů a výše uvedené literatury. Díky náročné heuristice se oběma autorům podařilo (jako vůbec prvním) zdokumentovat a interpretovat jednotli-

108 GRYC, Martin; MARTINÁSEK, Pavel. Vyškovská střelnice, kraj Dražanské vysočiny vystěhovaný za okupace. In: NEKUDA, Vladimír (ed.). *Vlastivěda moravská – Vyškovsko*, 1965, s. 182–185. Oba působili v Ústřední přestěhovací komisi (Gryc jako předseda, Martinásek jednatel).

109 MARTINÁSEK, Pavel. *Paměti obce Rychtářova. Dokument o vystěhování a znovuosídlení obce*. Rychtářov: MNV Rychtářov, 1970.

110 MIKŠ, Josef; STRYJOVÁ, Dagmar, ref. 15.

vé fáze odsunů. Práce je bohužel taktéž poplatná době svého vydání, obsahuje četné překonané závěry a je protkána značným ideologickým étosem. Nejcenější kapitoly přinášejí informace k jednotlivým etapám odsunu, mapy a tabulky v příloze.

V roce 2005 vydal Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu ve Vyškově sborník, jenž měl sumarizovat dosavadní výzkumy o období protektorátu na Vyškovsku pod názvem *Od okupace k vítězství – Vyškovsko 1939–1945*.¹¹¹ Sborník obsahuje taktéž kapitolu od samotné vedoucí redakce D. Stryjové i J. Mikše k odsunutým obcím na Dražansku. Autoři bohužel nezrevidovali své závěry a přejali i samotnou průvodní teoretickou část, v níž se opírají o tradiční ideologicky podjaté závěry. Celkově se dá sborník považovat za počín spíše archaický, postrádající kvality moderní historické kompilace. Stručně a heslovitě přiblížil charakter této práce Radek Mikulka ve své recenzi: *O tom, jakou kvalitu má u editorů publikace úcta k pramenům a literatuře a práce s nimi, svědčí totální nedodržování základních zásad citace a odkazování, kterou lze vysvětlit jedině jejich neznalostí. Dále u některých kapitol chybí odkazy na literaturu a prameny nebo alespoň jejich seznam zcela, jinde jsou nepřipustně, nesmyslně a hrubě komoleny názvy institucí [...]. [J]sou totálně pomíjeny výsledky nejnovějšího bádání (Gebhart, otec a syn Kuklíkové, D. Brandes, J. Břečka a mnozí další). Autoři kapitol, kteří uvádějí seznam literatury, si naopak leckde doslova libují v literatuře vydané před rokem 1989, což nemusí být na škodu, pokud by byla provedena zmíněná komparace s nedávným bádáním, což není. Lpěním na pracích poststalinistických a ideologických fosilií typů děl V. Krále není možno vytvořit objektivní a moderní obraz dějin nacistické okupace, byť v regionálním měřítku [...]. [N]adepsaná publikace nedosahuje ani průměrné úrovně amatérské regionální produkce.*¹¹² Nezbyvá než dát kolegovi za pravdu, tím více, že se jedná o publikaci vydanou šestnáct let po sametové revoluci.

Někteří autoři se ve svých pracích zaměřují především na samotný vojenský výcvikový prostor, jeho fungování a popis technického vybavení a objektů. Vystěhovaným obcím se věnují okrajově či jen přebírají informace z výše uvedené literatury. Mezi takové práce můžeme zařadit publikace Pavla Franka o betonových objektech Vojenského výcvikového prostoru Vyškov-Dědice.¹¹³ Mnoho informací nám taktéž podává webová stránka vvp.dedice.net, kterou provozuje Vojensko-historický spolek Stříbrná, z. s.¹¹⁴

111 STRYJOVÁ, Dagmar (ed.). *Od okupace k vítězství. Vyškovsko 1939–1945*. Vyškov: Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu, 2005.

112 Plné znění a citace jsou převzaty z recenze Radka Mikulky na publikaci Kol. autorů. *Od okupace k vítězství. Vyškovsko 1939–1945* (Radek Mikulka). *Vyškovský sborník*. 2006, roč. V, s. 284–285.

113 FRANEK, Pavel. *Betonové objekty v prostoru VVP Dědice a okolí*. Vyškov: Vysoká škola pozemního vojska, 1987.

114 Srov. *VVP Dědice* [online]. [Cit. 2022-06-29.] Dostupné z: <http://vvpdedice.net>. Jedná se webovou stránku poskytující základní přehled a nevybočující kvalitativně z průměru stránek obdobných vojenskohistorických spolků působících v Česku.

V roce 2020 vydal vlastním nákladem výpravnou a na ilustrace bohatou knihu o historii zámečku Ferdinandska s názvem *Na prahu zkázy Jiří Suchánek*.¹¹⁵ Tento mladý historik, šéfredaktor magazínu *II. světová* a místopředseda zmíněného Vojsko-historického sdružení *Stříbrná* shrnul své dosavadní výzkumy zaměřené na památkové objekty uvnitř cvičiště užívané jako sídlo komandatury. V případě vojenského prostoru Březiny se jedná zejména o lovecký zámek Ferdinandsko. Z hlediska naší problematiky je velmi přínosné, že se jedná o publikaci, která představuje materiály a prameny z fungování samotného vojenského cvičiště, které zde bylo dislokováno. Badatel se okrajově zabývá i dalšími historickými objekty (zaniklý Juliusburg, lovecký zámek Troyerstein v Rychtářově). Díky této publikaci se nám dostává plastického obrazu o historii celého prostoru nejen během okupace, ale autor se zde košatě věnuje i době před zabráním území v roce 1935. Interpretuje historii zámečku z různých úhlů pohledu, od loveckého zámku vybudovaného olomouckými biskupy jako místo odpočinku a hospodaření lesního statku až po založení střelnice a fungování zámku jako nedílné součásti vojenské posádky. Zvláště přínosné jsou fotografie z vojenských cvičení z doby první republiky. Z doby okupace autor prezentuje četné fotografie ze svatby dcery vojenského velitele vyškovského vojenského prostoru podplukovníka Ludwiga Hammerschmidta, na nichž se nachází mnozí čelní představitelé vojenské vyškovské posádky v poněkud neformálním duchu. Těmito drobnými střípky přispěl Suchánek k povědomí o fungování prostoru z pohledu wehrmachtu.¹¹⁶ Poněkud stranou zůstávají otázky, které by mohly být zodpovězeny v případných dalších výzkumech (např. vztah vojska k občanům, jakým způsobem fungovaly komandatury apod).

Studentské diplomové práce vykazují značné, ale pochopitelné limity. Taktéž se projevuje nepropracovaný a nepromyšlený koncept samotného vědeckého záměru a jeho postupu, který při postupném bádání nabývá pro mnohovrstevnatost a obsáhlost pramenného materiálu až chaotického charakteru. Ve výkladech se pak autoři ztrácejí a přestávají sledovat hlavní záměr nebo nedokáží vytyčit základní diskurzy nebo teze. Výsledkem pak jsou kompilace nahodilých textů, které při snaze o dokumentaci postrádají základní charakteristiku historikovy práce – k čemu chtěl autor práce vlastně dospět? Student často podléhá dikci pramenů a nevyhne se eufemistickým, expresivním výrazům nepřijatelným pro vědecké práce. Bohužel v některých případech autoři nedocházejí k žádným novým závěrům a jen potvrzují dříve interpretovaná fakta. Je tomu tak například v případě podrobného vylíčení postupu jednotlivých etap dle pramene *Vysídlovací kanceláře ve Vyškově* v práci Marka Leznara.¹¹⁷

115 SUCHÁNEK, Jiří. *Na prahu zkázy. Barokní lovecký zámek Ferdinandsko uprostřed střelnice*. Vyškov: Vojsko-historické sdružení *Stříbrná*, 2020.

116 Tamtéž, s. 141–143.

117 LEZNAR, Marek. *Vysídlení vesnic na Vyškovsku 1939–1945. Rozšiřování vyškovského vojenského prostoru pro potřeby německých okupačních vojsk*. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

Za zdařilejší lze jednoznačně považovat magisterskou práci Hany Pořízkové, užívající jako pramene taktéž výpovědi pamětníků a disponující vlastním soukromým archivem. Autorka jakožto příslušnice třetí generace obyvatel postižených poválečnými přesuny pochází z jedné obce, opírá svůj výklad taktéž o prameny úřední povahy a komparuje je s údaji v kronikách. Zaměřuje se na hospodářskou stránku odsunů a poválečnou obnovu obcí v raném stadiu, tedy v letech 1945–1946. Jak sama autorka uznává, práce je velmi obsáhlá a vyžaduje hlubší a delší výzkum. Díky použitým doposud neznámým faktografickým údajům lze dojít k novým poznáním. Jeden z nich nám odkrývá doposud zcela neznámý přístup mladé generace pocházející ze sledované oblasti k vlastní minulosti a jakým způsobem se s ní vypořádává.

Další studentskou prací přinášející nové poznatky byl výzkum studenta Michala Prauseho. Její část byla publikována ve sborníku ze studentské konference Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Autor přináší podnětné závěry svého dílčího výzkumu. Sledoval životní osudy ředitele přesídlovacího úřadu ve Vyškově dr. Aloise Nováčka. Prause se tak dotkl neznámého a stále ještě v obecných souvislostech neprobádaného tématu, a to procesu personálních obměn ve státním aparátu přes okupační dobu až po tzv. třetí republiku, následné pounorové období a celá padesátá léta dvacátého století.¹¹⁸

Naprosto opomíjenou studii k obnově Dražanské vrchoviny, zvláště těžce zpuštěné válečnými událostmi, představuje dílčí výzkum Antonína Burgeta publikovaný ve vědeckém časopise Národního zemědělského muzea.¹¹⁹ Burget jakožto odborník na rané poválečné zemědělství a obnovu hospodářství si všímá jednotlivých aspektů obnovy od centrálních úřadů přes některé obce na Prostějovsku. Pomocí metody sondy např. detailně popisuje obnovu obce Otínoves na Prostějovsku.

V loňském roce vyšla ve sborníku muzea Blanenska práce od amatérského historika Miroslava Buchty *Vzpomínka o vystěhování obcí na Dražanské vrchovině*.¹²⁰ Autor pojímá téma v důsledku svých osobních vazeb k jednotlivým obcím spíše subjektivně. Práce s prameny a literaturou je taktéž velmi špatná a tendenční.¹²¹ Ještě horší je to s drobnou zprávou Jana Celého k šedesátému výročí návratu násilně vystěhovaných občanů, zejména z Lipovce.¹²²

V regionální literatuře dochází k určitému oživení tématu, jedná se nicméně převážně o nepůvodní závěry a výzkumy. Tak tomu je u knih vydávaných v posledních

118 PRAUSE, Michal. Rozšiřování vojenského výcvikového prostoru u Vyškova v letech 1941–1945. In: KEPARTOVÁ, Jana (ed.). *Historie 2017–2018. Sborník z celostátní studentské konference 11.–14. 4. 2018 v Praze*. Praha: PedF UK, 2019, s. 321–354.

119 BURGET, Antonín, ref. 64, s. 241–252.

120 BUCHTA, Miroslav, ref. 57, s. 113–124.

121 Na konci článku je pouze seznam literatury. Do pramenů autor zahrnul i nicneříkající, vše pojímající a dnes již naprosto nepřijatelné pojmy *internet* či *vlastní vzpomínky*. Tamtéž, s. 124.

122 CELÝ, Jan. K 60. výročí návratu násilně vystěhovaných občanů. In: *Sborník muzea Blanenska*. Blansko: Muzeum Blansko 2005, s. 103–105.

třiceti letech majících za cíl zejména souhrnně pojmut dějiny jednotlivých obcí. Z této řady „turisticky“-populárně-naučných textů s hlavním cílem propagovat vlastní kraj a obec bych vyzdvihla kolektivní monografii redigovanou ředitelem Státního okresního archivu ve Vyškově Karlem Mlatečkem o Krásensku. Článek věnující se odsunu obyvatel napsala archivářka Sylva Němečková.¹²³

Aby byl náš výčet úplný, je nutno zmínit dílčí studii další pracovnice vyškovského archivu Michaely Zemánkové týkající se otázky fungování četnických stanic a hlídek při přesídlování obyvatel z Dražanska.¹²⁴

Z výše uvedených řádků je zřejmé, že téma vnitřních migrací na Moravě není tak zcela neprobádané pole. Díky novým výzkumům z posledních třiceti let můžeme říci, že většina dosavadní odborné literatury se přednostně věnovala válečnému období, v menší míře poválečné obnově a téměř zcela pomíjí dění v padesátých letech dvacátého století. Byly zkoumány dílčí aspekty, například hospodářské a bezpečnostní či úloha státního aparátu a sledování osobností v něm. Samozřejmě, máme tu mnoho bílých míst a chybí i celkové shrnutí problematiky a zasazení do obecných souvislostí v rámci nucených migrací a jejich důsledků ve středoevropském prostoru v průběhu druhé poloviny dvacátého století.

Shrnutí

Předchozí kapitoly měly v hlavních rysech vytyčit základní trendy v bádání kolem vnitřních migrací z důvodu vznikání vojenských střeňnic od druhé světové války do současnosti s důrazem na Moravu. Těžiště mého dílčího výzkumu byl kladen na možnosti využití jednotlivých druhů pramenů pro tyto výzkumy. Na jednotlivých příkladech jsem ukázala způsoby interpretace pramenů. Díky dochovaným písemnostem si můžeme pokládat i otázky, které mohou přispět ke komplexnímu pochopení fungování a ustálení nových samosprávných institucí a osob v nich. V prameňech úřední povahy se objevují značné styčné plochy, které mohou být přínosné pro nové výzkumy směřující k pochopení procesu transferu třetí republiky do únorového převratu. Sledování procesu postupných změn v zemědělství se taktěž jeví jako velmi zajímavý aspekt, poněvadž v některých případech docházelo ke kolektivizaci ještě v době před únorem 1948.

Druhé, stěžejní těžiště mého bádání představoval rozbor obsáhlého souboru literatury relevantní ke studiu nucených migrací ve středoevropském prostoru, potažmo v Čechách a na Moravě. Pro všechny výzkumy nucených migrací se ukázal jako podstatný rozbor zásadních prací a děl, které se věnují vnitřním násilným migracím.

123 NĚMEČKOVÁ, Sylva. Krásensko za druhé světové války. In: MLATEČEK, Karel (ed.). *Krásensko 650 let*. Slavkov u Brna: SOKA Vyškov, 1998, s. 48–59.

124 ZEMÁNKOVÁ, Michaela. Využití protektorátních prostředků k zajištění migrace obyvatelstva na příkladu protektorátního četnictva v oblasti rozšiřovaného vojenského cvičiště na Vyškovsku. In: BEDNAŘÍK, Petr; NOSKOVÁ, Helena; MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 62, s. 191–206.

Z dobře probádaných migrací německého obyvatelstva lze čerpat mnohé poznatky a závěry pro výzkum přesunů českého obyvatelstva.

Trendy v československém dějepisectví v otázkách nucených vnitřních přesunů procházely jednotlivými fázemi, příznačnými pro českou historiografii druhé poloviny dvacátého století. Zpočátku se tvořily dokumentační práce se silným ideologickým étosem mající potvrzovat poválečné uspořádání ČSR a odsun německé menšiny z československého území. Byly vydány edice a studie, jež měly potvrzovat marxisticko-leninská dogmata. Důraz byl kladen na germanizační plány okupantů. Po roce 1989 došlo k recepci tématu jako komplexního a tabuizované téma se i díky částečnému zpřístupnění vojenských zón a archivů začalo zkoumat z mnoha hledisek.

Sledované násilné migrace se pojímají jako jeden z nástrojů germanizační politiky vůči českému etniku. Potřeba vytvoření a fungování moderních vojenských cvičišť se v tomto případě s germanizačními plány překrývala.

V případě výzkumů jednotlivých cvičišť lze konstatovat, že nejvíce badatelů se zaměřuje na výcvikový prostor na Benešovsku, představující v rámci dějin Československa dvacátého století specifický fenomén. I přes četnost prací, vydávaných zvláště v posledních dvaceti letech, se stále těší velké pozornosti současných historiků. Přístupy a výsledky výzkumů mohou posloužit jako výchozí bod pro komparaci analogického procesu v zahraničí a především při studiu nucených vnitřních migrací na Moravě. Jediná komparace mezi těmito přesuny byla provedena Michalem Sejkem. Ten sledoval hlavní příčiny, které odstartovaly složitý proces evakuace a poválečného návratu. V případě Benešovska převažoval vojenský aspekt, v případě Vyškova aspekt germanizační. Jsou zde zmíněna i další srovnávání, např. osud představitele přesídlovacího úřadu atd. Nicméně stále se jedná o ojedinělý počín, který by bylo třeba rozvíjet v dalších výzkumech.

V případě odsunů obyvatel z vojenských újezdů Milovicka, Brdska a Jihlavska máme práce a badatele, kteří se soustavně zabývají těmito jednotlivými odsuny a všímají si osudů obyvatel a cvičišť i v dalších letech. Jejich postupy, pramenná základna a metodologické přístupy se nijak neodlišují od výzkumů jiných nucených migrací v Československu. Nabízí se možnost provést komparaci mezi jednotlivými transfery v rámci protektorátu a taktéž se sousedními zeměmi (především Allensteigem v Rakousku a Debicou v Polsku). V tomto vidí autorka této práce značný potenciál i pro svůj další výzkum.

K moravskému výcvikovému prostoru a jeho odsunům toho stále hodně chybí. Dílčí výzkumy proběhly, ale daly by se považovat za jakési prvotní impulzy vyžadující další, hlubší bádání. Není tak zcela pravda, že by bádání kolem vyškovské vojenské střelnice bylo naprosto mizivé. Při důkladnější rešerši se objevily výzkumy, jejichž závěry mají potenciál ke komplexnějšímu pochopení celé problematiky. Ačkoli se jedná o značně roztržité práce a nedosahují kvalit jako v případě Benešovska, lze s nimi pracovat a vytvořit komplexnější výklad.

Autorka si nekladla za cíl vyčerpávajícím způsobem podat komentovanou dosavadní bibliografii k tématu. Chtěla v základních konturách vytyčit hlavní směry výzkumu a dosavadní stav bádání ve sledované problematice. I přes obsáhlost relevantní literatury k násilným migracím obecně nezbyvá než konstatovat, že stále nemáme plnohodnotně zdokumentovanu látku k moravským přesunům, což by měly v následujících letech zaplnit dílčí výstupy autorky této práce. Studium obdobných procesů v zahraničí by mohlo přinést čerstvé, nové pohledy na věc i optikou zahraničních badatelů. Pomocí nových dat získaných ze studia analogických přesunů by se podařilo lépe konceptualizovat tento specifický fenomén ve společnosti, mající v různých obměnách a dobách odlišné turbulence.

Další směry výzkumu mohou směřovat k interdisciplinárním (popř. transdisciplinárním) přístupům k tématu migrací a taktéž k problematice terminologie. Tyto dvě roviny se sebou úzce souvisejí a mohou osvětlit některé problémy, u kterých se při studiu těchto druhu migrací v jednotlivých oborech naráží. Citelně chybí mezioborový dialog. Samotné téma migrací značně rezonuje jako nosné ve více disciplínách, jako je sociologie, antropologie, demografie, ekonomie, geografie, etnologie, politologie či právní vědy. Pro historiky představuje nepochybně výzvu pro pochopení těchto procesů v daném čase a prostoru a vede k poznání jejich příčin a důsledků, s nimiž se setkáváme dodnes.